

de schouw

Nr.1 - 1996

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

de schouw
Orgaan van de Vereniging
„Vrienden van
De Hoge Veluwe”

Voorjaars Schouw 1996

43e jaargang – maar 1996

Inhoud

3	In Memoriam/Mededelingen directie	Bram Haak
4	Mevr. Kröllers keuze	dr. R. Oxenaar
7	Hoge Veluwe Conferentie	J. Trapman
10	Reptielen en Amfibieën	C. F. v.d. Bund
19	Geef eens een boek/ Oproep Foto-werkgroep	J. Trapman/H. Drijer
20	Huize St. Hubertus	Bram Haak
26	De brievenbus	Leni Meijer
27	Nevels	Leni Meijer
28	Zwerven	Roel van Ekeris
30	Voor onze jeugdige lezers	Henk Ruseler
32	Avondzon	J. Trapman
34	Reewild	R. Peltzer
39	Historische Ecologie	Bram Haak
40	Algemene Ledenvergadering	
41	Jaarverslagen werkgroepen	diverse medewerkers
47	Financieel jaarverslag	J. Trapman

Redactie:

A.C. Haak, L. Meijer, R. Peltzer, M. Pronk

ISSN no. 0928-3145

Alle correspondentie betreffende De Schouw (met uitzondering van adreswijzigingen, aanmeldingen etc., zie voorlaatste pagina) gaarne richten aan:

Redactiesecretariaat De Schouw:

A.C. Haak, Nevenlandsehof 16, 7312 EX Apeldoorn, tel. 055 - 3558192

L. Meijer, Hanzestraat 122, 6826 MP Arnhem, tel. 026 - 3882084

Inzenden kopij voor het volgende nummers:

tot 1 mei, 1 augustus, 1 november

Contactadressen van de Vereniging:

Bezetting De Aanschouw:

Mevrouw J.L. Wetsteijn, Apeldoornseweg 74, 6733 SC Wekerom
tel. 0318-591441, toestel 853

Werkgroep De Dennescheeders:

R. Liffmann, Slingerlaan 2, 6731 CL Otterlo, tel. 0318-591768

Coördinator gidsen

C. Hoogendijk, Hofbeeklaan 20, 6715 EA Ede, tel. 0318-632751

Plantenwerkgroep:

C. van Rijswijk, Bernhardlaan 29 - 4, 6824 LC Arnhem, tel. 026-4430958

Werkgroep geschiedenis:

P.B. Hofman, Egelenburg 35, 1081 GH Amsterdam, tel. 020-6420549

Faunawerkgroep:

H. van Tuil, Roekenstraat 24, 6823 CN Arnhem, tel. 026-4450911

Museumwerkgroep:

Vacature

Fotowerkgroep:

M. Drijer, Ooievaarstraat 47, 7463 AW Rijssen, tel. 0548-540655

Coördinator Hoge Veluwe-dagen

Mevr. W. van der Horst-Zondag, Obrechtlaan 16, 6711 EL Ede,
tel. 0318-611291

Overname van teksten alleen met toestemming van redactie.

Foto omslag:

**Rups van
Heidewitvlakvlinder,**
Carlo van Rijswijk

Druk:

Grafisch Bedrijf Outhuis bv

In Memoriam J. en W. Wittkämper

Op 17 februari j.l. ontving ik het bericht dat de heer en mevrouw Wittkämper door een verkeersongeval waren omgekomen. Johan Wittkämper had al in 1949 de Hoge Veluwe 'ontdekt' en was in 1953 lid geworden van de Vereniging van Vrienden. Ik ben zijn naam als schrijver van een groot aantal artikelen in De Schouw tegengekomen en daaruit blijkt dat hij niet alleen een actief, maar bovendien een zeer deskundig lid is geweest van onze Vereniging. Ook buiten de Vereniging hield hij dia-lezingen over de Hoge Veluwe. Op zijn naam staan de bekende, maar al lang uitverkochte, natuurpaden Hoog Baarlo, Kemperberg en Otterloun, die door de ANWB zijn uitgegeven. Bij het 40-jarig bestaan van het Park werkte Johan mee aan het gedenkboek Ons nationale park de Hoge Veluwe (1975) en schreef daarin het artikel Klein Wild en Wilde Rovers. Een heruitgave van één van de natuurpaden zou een waardige herinnering zijn aan een vriend die ten aanzien van het Park beschikte over veel interesse en grote deskundigheid.

Ik heb het voorrecht gehad, dat ik een aantal jaren geleden een lang gesprek had met Johan Wittkämper over het Park. Ik wilde toen door middel van een interview zijn visie in De Schouw weergeven. Maar het gesprek liep volkomen uit de hand door alles wat hij mij vertelde en door het tonen van zijn uitvoerige documentatie. Wij zaten lange tijd gebogen over kaarten en oude gidsen en na 5 uur van zijn tijd gevraagd te hebben moest ik constateren, dat ik nog niets had opgeschreven. "Ach", zei hij, "dat interview is niet nodig, kom nog maar eens langs, dan praten we weer verder". Dat kan nu helaas niet meer. Het verheugt mij dat ik nog wel met hem heb gecorrespondeerd. Zowel aan Johan als aan zijn vrouw bewaar ik de fijnste herinneringen vanwege hun belangstelling en grote gastvrijheid. Ons medeleven gaat uit naar Paul Wittkämper, die lid is van onze fotowerkgroep.

Bram Haak

MEDEDELINGEN DIRECTEUR PARK

Er is met ingang van 1 januari een wijziging in de organisatie van het Park doorgevoerd. De heer E.Maathuis is per 1 januari benoemd tot Hoofd Voorlichting en Educatie en onder zijn leiding vallen Sint-Hubertus, het Bezoekerscentrum, het Museonder, de Landschappentuin, en de interne en externe voorlichting.

In het park zijn de rustgebieden veranderd en vergroot. De dieren kunnen zich door het weghalen van de rasters over een veel groter gebied verspreiden, met het gevolg dat er op verschillende plaatsen in het park kleinere groepen dieren worden gesignaleerd. Dit geldt zowel voor de herten als voor de moeflons. Door de verspreiding is het echter moeilijker de dieren te vinden. Dit heeft tot gevolg dat het niet eenvoudig is het afschotplan binnen de

gestelde tijd te voltooien. De wegen in het park hebben de laatste tijd te lijden gehad van het zware verkeer van vrachtwagens, die in verband met de bouw in het park waren. Er komt een onderzoek naar en evaluatie van het openbaar vervoer. De autobussen die door het park rijden hebben op sommige momenten weinig passagiers en daarom wordt bezien of het mogelijk zal zijn van kleinere bussen gebruik te maken. De herinrichting van de Landschappentuin is bijna gereed. De opening zal plaatsvinden op 24 april a.s. Het jaarverslag, dat twee jaren omvat nl. 1994 en 1995, zal binnenkort gereed komen. De Commissie Natuurbeheer van de Stichting zal de coördinatoren van de werkgroepen voor flora en fauna uitnodigen voor een gesprek en eventueel tot een bezoek aan het terrein om zo te komen tot uitwisseling van gedachten.

Ha.

MEVROUW KRÖLLERS KEUZE

door Dr. R.W.D. Oxenaar

Kunst is kiezen en kiezen is de kunst. Mevrouw Kröller (1869-1939) heeft de kunst van het kiezen goed verstaan. Ze heeft in betrekkelijk korte tijd vele principiële beslissingen met verstrekkende gevolgen durven nemen.

Ze trouwde jong, net 19 jaar, en kreeg vier kinderen. Na ruim twintig jaar van druk gezinsleven en snelle bloei van de zaken, waarbij kunst niet meer betekende dan een aangename en representatieve verpozing in het huiselijk leven, volgt rond 1910, ze is dan veertig jaar oud, een radicaal besluit: Mevrouw Kröller zal beeldende kunst gaan verzamelen en ze zal daarbij strikte regels in acht nemen.

Sinds enkele jaren had zij met haar man de inmiddels landelijk bekend geworden cursussen over beeldende kunst van de kunstenaar, criticus en pedagoog H.P. Bremmer (1869-1956) gevolgd. Die cursussen waren toen iets bijzonders. Ze gingen over kunst zonder grenzen, Westers of Oosters, oud of nieuw en ze beoogden voor alles in te leiden tot zien, tot herkennen en erkennen, tot het ontwikkelen van kwaliteitsgevoel.

Bremmer, ik heb hem in mijn studentenjaren nog gekend en gesproken, was een fascinerende man met een groot persoonlijk charisma. Hij sprak met dezelfde intense betrokkenheid, met de urgentie van het ogenblik, over een Egyptisch reliëf, een 17de eeuwse tegel uit Delft, of een 20ste eeuwse tegel van Bart van der Leek.

Op scholen en aan universiteiten werd toen nauwelijks enige aandacht aan kunst gegeven, laat staan aan de kunst van de eigen tijd, die door fundamentele veranderingen vervreemdend werkte. Het heeft tot in de jaren zestig geduurd voordat Dr. H.L.C. Jaffé, eerder con-

servator van het Stedelijk Museum te Amsterdam, aldaar aan de Gemeentelijke Universiteit als eerste in Nederland werd benoemd tot hoogleraar met leeropdracht de geschiedenis van de moderne kunst.

Geïnspireerd en gesteund door Bremmer groeit de verzameling verbazingwekkend voorspoedig, waarbij de verwerving van veel werk van Vincent van Gogh een centrale plaats inneemt. Dat was voor die tijd een vrijwel unieke keuze, die anno 1910 even gewaagd was als anno 1920 voor Mondriaan of anno 1950 voor Karel Appel.

De verzameling zou eigentijdse kunst moeten omvatten, met ook aandacht voor brongebieden van het hedendaagse en in Bremmers lijn voor buiten-Europese kunst. Al spoedig volgde de idee dat de verzameling een geordend representatief overzicht zou moeten geven van de ontwikkeling van de moderne kunst vanaf + 1850 tot heden (Mevrouw Kröllers heden) en dat leidt tot het besluit dat de collectie ten dienste van de gemeenschap moet staan en dat er een onderkomen moet zijn; een gebouw waar men kan komen kijken.

Eerst is er sprake van een woonhuis met een museum annex. In 1910 zoeken de Kröllers contact met de toen zeer bekende Duitse architect Peter Behrens, die in 1911 een ontwerp maakt voor een woonhuis-museumcombinatie op een terrein in Wassenaar, waar zelfs een maquette op ware grootte en op rails wordt geconstrueerd om tot een directer oordeel te kunnen komen. Mevrouw Kröller wijst het ontwerp af en vervolgens wordt Behrens' assistent, de later zo beroemde Ludwig Mies van der Rohe, gevraagd om een ontwerp, dat na eenzelfde procedure ook wordt afgewezen. Op aandringen van Bremmer krijgt Berlage een

kans, maar ook diens ontwerp wordt niet aanvaard.

Nu, terugkijkend naar die drie zeker ambitieuze voorstellen, valt te constateren dat Mevrouw Kröller met moed en inzicht driemaal nee heeft gezegd. Het ontwerp van Behrens toont een nogal hard en koud soort neoclassicisme. Bij Mies is nog geen spoor te vinden van wat hem later groot maakte en Berlage's ontwerp behoort tot de zwakkere werken in zijn oeuvre. Bij geen van drieën is de sfeer, de warmte, de emotie te vinden die Mevrouw Kröller zocht.

Meneer Kröller had al sinds jaren op de Veluwe terreinen gekocht voor de jacht, die tezamen rond 6000 ha zouden omvatten. Dit bracht Mevrouw Kröller tot een doorbraak in haar gedachten over een museum. Het zou niet meer in Wassenaar moeten komen maar temidden van de natuur in dat uitgestrekte, wijds en woeste Park de Hoge Veluwe. Een riskante keuze zonder precedent.

Weer kreeg Berlage een kans. Hij ontwierp een groots, rijk gedetailleerd gebouw gesitueerd in de buurt van de Franse Berg en in die jaren tussen 1913 en 1919 bouwde hij ook het Jachthuis St. Hubertus. Maar het museumplan werd toch weer niet aanvaard. Waarom blijft onduidelijk, maar het kan zijn dat Mevrouw Kröller het plan te versierd, te decoratief vond. Ze zocht nog steeds naar helderheid en eenvoud.

Tenslotte kiest Mevrouw Kröller dan voor de Belgische architect Prof. Henry van de Velde, die betrokken was bij de oprichting van het beroemde Bauhaus in Weimar. Hij maakt een ontwerp dat wordt aanvaard. Het zou, ook bij de Franse Berg, een groot, monumentaal, zwaar en streng gebouw zijn geworden. In 1921 begon de bouw maar al in 1922 moest het werk worden stilgelegd. De economische crisis maakte een dergelijk groot project financieel niet meer haalbaar voor de Kröllers.

In 1938, zestien jaar later, kon na ingrijpende vereenvoudiging van het plan en na moeizame

onderhandelingen met het Rijk het huidige Van de Velde-gebouw worden geopend. De vereenvoudiging heeft het gebouw een tijdloos, klassiek karakter gegeven, dat befaamd is over de gehele wereld. Iedere architect die een kunstmuseum moet ontwerpen komt wel een keer naar het Kröller-Müller Museum kijken.

Rond 1920 kwam Mevrouw Kröller tot een beëindiging van haar avonturen met architectuur. Van de Velde bleef tot haar dood in 1939 haar architect en hij heeft nog tot zijn dood in de jaren vijftig aan de uitbreiding van het museum gewerkt.

In 1917 werd de groep 'De Stijl' opgericht en Van der Leek, die toen in dienst was bij de Kröllers, bracht een vleugje 'De Stijl' binnen bij zijn kleurgeving in het interieur van het Jachthuis St. Hubertus. De architecten Oud en Rietveld kwamen pas in de jaren twintig (Rietveldhuis 1925) tot belangrijke, sterk vernieuwende plannen. Een Kröller-Müller Museum, ontworpen door Oud en Rietveld, zou voor de collectie een kunsthistorisch passende oplossing zijn geweest. Maar voor Mevrouw Kröller kwam 'De Stijl' net iets te laat.

Mevrouw Kröller begon te verzamelen in de meest extreme en essentiële jaren in de ontwikkeling van de 20ste eeuwse kunst. Rond 1910 ontstond na eeuwen een afscheid van de Renaissance. De klassieke eenheid van tijd en plaats werd doorbroken en dat werd zichtbaar in wat ging heten het *kubisme* en het *futurisme*. Mevrouw Kröller gebruikte de termen *realisme* en *idealisme* om aan te geven wat er in de kunst was gebeurd. Vanuit het 19de eeuwse realisme van ten uiterste de impressionisten en de vernieuwende inzichten van pioniers voor de nieuwe tijd als Seurat, Van Gogh, Cézanne en Gauguin, ontstond een avant-garde die niet de schijn gestalten van de werkelijkheid zocht, maar de conceptuele essentie. Voor dat idealisme wordt nu de term *abstract* gebruikt. De 20ste eeuw is de eeuw van de abstractie geworden.

Mevrouw Kröller heeft met vol begrip en pertinente voorkeur vroeg en representatief gekocht van kunstenaars als Picasso, Braque, Gris en Leger. Later volgde met dezelfde overtuiging werk van Van der Leek en Mondriaan. Daarmee heeft zij in tien à vijftien jaar een weg afgelegd die velen nu nog niet kunnen of durven gaan.

Mevrouw Kröller heeft veel zeer bewust gekozen, maar ook veel zeer bewust **niet** gekozen. De ruggegraat van de collectie wordt gevormd door werk van Van Gogh, Seurat, Picasso, Braque, Gris, Leger, Van der Leek, Mondriaan. Daarmee is tegelijk een algemene ontwikkelingslijn gevolgd en een invulling naar persoonlijke keuze gegeven.

Behoudens Van Gogh, die dat aspect alleen en voor allen vertegenwoordigt, zijn er geen expressionisten, geen Fauves, geen Matisse, of Kandinsky, Kirchner of Beckmann verworven. In termen die Jaffé graag gebruikte, koos Mevrouw Kröller voor het appolinische in de kunst en liet zij het diönysische ter zijde. Ze wilde objectief zijn en rationeel en duidelijk ten behoeve van de gemeenschap, maar op de kritieke momenten koos zij subjectief en emotioneel. Ze volgde haar voorkeur en dat bepaalde de ongewone kwaliteit van haar collectie: helder, stil, streng, abstraherend, harmonieus.

In Europa waren er toen nauwelijks voorbeelden van gelijkgeaard streven. De directeur van de Hamburger Kunsthalle (van 1886-1914) Alfred Lichtwark, had nieuwe ideeën over musea en hij verzamelde eigentijdse kunst. Mevrouw Kröller kende zijn publikaties over collectievorming en museum-educatie. Mevrouw Kröller kende ook de bankier Karl Ernst Osthaus, die Van der Velde en Behrens het Folkwang Museum in Hagen liet renoveren en die al vroeger dan Mevrouw Kröller Van Gogh verzamelde. Overigens waren er verspreid over Europa wat privé-collecties te vinden. In de V.S. ging de ontwikkeling sneller, bekend werden o.a. de particuliere verzamelingen van Barnes, Arensberg, Gallatin, Quin en Dreyer.

Door financiële problemen en door de trage besluitvorming bij het Ministerie van O.K. en W. verloor Mevrouw Kröller meer dan tien jaar bij de realisatie van haar museum. Ze werd ingehaald door het nu beroemde Museum of Modern Art in New York, dat in 1929 werd gesticht door Lillie P. Bliss, Abbey Aldrich, Rockefeller en Mary Quin Sullivan, die op voordracht van hun adviseur, de hoogleraar kunstgeschiedenis aan Harvard University, Paul J. Sachs, diens leerling en jong docent aan Wellesley College, Alfred Barr tot directeur benoemden. In bijna vijfendertig jaar heeft Barr MOMA tot het verreweg beste museum voor moderne kunst ter wereld gemaakt.

In de jaren dertig is Barr Mevrouw Kröller komen opzoeken. De lijfspreuk van Barr gaat over keuze en is evenzeer toepasselijk voor Mevrouw Kröller. Het gaat bij kunst altijd om: *'The conscientious, continuous, resolute distinction of quality from mediocrity'*.

'K. Piece' van Mark di Suvero te zien in de spiegelruit van Dan Graham's beeld 'Two Adjacent Pavilions 1981' bij museum-ingang

Hoge Veluwe-conferentie 1946

Het is dit jaar precies 50 jaar geleden dat op het jachtslot Sint-Hubertus een conferentie werd gehouden tussen onze Regering en de Republiek Indonesië. Een korte terugblik.

Indonesië Merdeka

In 1943 hadden de Japanners Birma en de Philippijnen reeds de onafhankelijkheid van hun land toegezegd. Over de toekomst van Indonesië werd toen nog niet gesproken, dit tot grote teleurstelling van de Indonesische nationalistten. Pas op 7 september 1944 werd door premier Koiso in het Japanse parlement ook de Indonesiërs de onafhankelijkheid van hun land in het vooruitzicht gesteld. De voorbereidingen daartoe kwamen echter langzaam op gang. In maart 1945 werd een commissie aangekondigd die de toekomstige onafhankelijkheid nader moest onderzoeken, doch deze diende zich slechts tot Java te beperken. In juni 1945 vond de eerste zitting plaats, waarbij Soekarno voor het eerst zijn staatsfilosofie Pancasila ontvouwde en er geen twijfel over liet bestaan dat de terugkeer van het Nederlands gezag werd afgewezen.

In juli 1945 kwam de commissie voor de tweede maal bijeen en sloot haar werkzaamheden af. Duidelijk werd toen dat Indonesië een republiek zou moeten worden. Een nieuw in te stellen commissie zou zich vooral bezig moeten houden met de overdracht van het gezag en de verhouding tussen de nieuwe republiek en Japan. De instelling van een voorbereidingscommissie werd op 7 augustus 1945 door het Japanse militaire bestuur bekend gemaakt. Na Java zou heel Indonesië een nieuwe vrije staat worden. Wanneer, we weten het niet. Alleen de onafhankelijkheid van Java was bekend en zou op 7 september plaatsvinden, een jaar na de verklaring van premier Koiso.

De geschiedenis zou echter anders leren. Op 6 en 9 augustus 1945 werden Hiroshima en Nagasaki door atoombommen verwoest en op 15 augustus 1945 riepen Soekarno en Hatta onder druk van de jongeren die behoorden tot de Angkatan Baroe de Republiek Indonesië uit.

In de vroege ochtend van de 17de augustus 1945 las Soekarno voor zijn huis in Batavia in aanwezigheid van Hatta en een kleine groep getrouwen met medeweten van de Japanners een korte verklaring voor:

“Wij Indonesiërs roepen hierbij de onafhankelijkheid van Indonesië uit. Zaken betreffende de machtsovername zullen stipt en zo spoedig mogelijk worden geregeld.” Daarna werd de rood-witte Indonesische vlag gehesen en het Indonesisch volkslied gezongen. De Republiek Indonesië was geboren.

Reaktie in Nederland

Als je het vorenstaande goed tot je door laat dringen, vind ik het persoonlijk onbegrijpelijk dat “Den Haag” van mening was dat het oorspronkelijke gezag in principe weer hersteld diende te worden. De tijden waren veranderd en de oorlog had bij velen diepe wonden achtergelaten. En Japan had zich bereid verklaard om de onafhankelijkheid van geheel Indonesië in fasen te laten plaatsvinden. Dus een terugkeer naar de oude situatie was hiermede definitief van de baan.

De Britten die na de oorlog in eerste instantie tezamen met de Japanners de orde trachten te handhaven zagen dit wel in en verklaarden zich niet in de interne aangelegenheden van het land te zullen mengen, hetgeen neerkwam op een “de facto” erkenning van de Republiek.

Luitenant-gouverneur-generaal H.J. van Mook trachtte het Nederlands gezag te herstellen. De geallieerde bevelhebber voor Zuidoost-Azië, de Britse admiraal Lord Mountbatten, stond dit echter niet toe. Hij stond een politieke en geen militaire oplossing toe. Hij liet weten dat onze troepen alleen op Java en Sumatra toegelaten werden als Nederland bereid was met Soekarno overleg te voeren. Ons land deelde vooralsnog die mening niet.

Van Mook contra Den Haag

In Indonesië volgt dan een periode van geweld, de Bersiap-periode, waarbij helaas veel mensen het leven lieten. Daarom werd het noodzakelijk dat de Britten ingrepen. Van Mook gaf daarom gehoor aan de Britse aandrang met Soekarno te praten, dit ondanks het regeringsverbod. De pragmaticus Van Mook beseftte toen dat koloniale restauratie onmogelijk was. Uitgangspunt in zijn besprekingen vormde de door hemzelf en door Koningin Wilhelmina op

7 december 1942 uitgesproken radiorede, bedoeld als tactisch gebaar tegenover de Amerikanen. De vorstin kondigde daarin staatkundige hervormingen aan met betrekking tot de plaats van Indië binnen het Koninkrijk. Van Mook stond een soort Gemenebestconstructie voor ogen. De Nederlandse regering sprak helaas over deze ontmoeting het onaanvaardbaar uit. Voorts wilde de ministerraad Van Mook ontslaan, waaraan Koningin Wilhelmina echter weigerde gevolg te geven, aangezien het ontslag van Van Mook het verlies van Britse steun zou betekenen. Er bestond derhalve een grote kloof tussen Batavia en Den Haag tot de aanpak van de bestaande problematiek.

Hoge Veluwe-conferentie

Nadat de slag om Surabaya had plaatsgevonden, waarbij ook veel Britten het leven lieten was voor Mountbatten de maat vol. Groot Brittannië wilde zich zo snel mogelijk uit dit wespennest terugtrekken, waarbij de Nederlanders

Boven: In april 1946 werden op het landgoed De Hoge Veluwe informele besprekingen gevoerd tussen Nederland en de Republiek. Aan de conferentietafel zitten vlnr J.H. van Roijen, H.J. van Mook, J.H.A. Logemann, W. Drees en W. Schermerhorn. Dan volgen de drie leden van de Republikeinse delegatie: W. Soewandi, Soedarsono en A.K. Pringgodigdo. Geheel rechts zit P. Sanders, de secretaris van de premier. (ANP)

het gezag moesten overnemen en er een politieke oplossing diende te worden gevonden. Den Haag besefte toen dat er geen andere keus was. Deze ommezwaai werd vergemakkelijkt door het aantreden van de gematigde nationalist Soetan Sjahrir als premier. Hij was in het Westen opgeleid en had tijdens de oorlog geweigerd met Japan samen te werken. Daarom was hij voor Nederland als gesprekspartner acceptabel. Sjahrir en Van Mook werkten in maart 1946 in het geheim een informeel akkoord uit, waarvan men hoopte dat de achterban het zou accepteren. Deze hoop werd gevoed door de regeringsverklaring van 10 februari 1946, waarin het zelfbeschikkingsprincipe voor het Indonesisch volk onder voorwaarden werd erkend. Nederland koos daarmee definitief voor dekolonisatie, langs de weg der geleidelijkheid. De gekoesterde hoop bleek evenwel vooralsnog ijdel. Van 14 tot 24 april 1946 vonden op de Hoge Veluwe in het Jachthuis informele besprekingen plaats tussen de Nederlandse Regering en Republikeinse vertegenwoordigers. Thans dus precies 50 jaar geleden. Deze besprekingen leverden helaas geen concreet resultaat op. Het tijdstip was ongelukkig gekozen. De eerste na-oorlogse parlementsverkiezingen stonden voor de deur en met het oog daarop weigerde het overgangskabinet Schermerhorn-Drees om voor het Koninkrijk ingrijpende besluiten te nemen. Het enige belangrijke pluspunt was dat deze besprekingen op regeringsniveau een “de facto” erkenning betekende door Nederland van de Republiek.

Het begin van het einde

In de zomer van 1946 stuurde de regering oud-ministerpresident Schermerhorn naar Indië (Beel was na de verkiezingen onze nieuwe premier met Drees als vice-premier) om met de Republiek te onderhandelen. Midden november ontstond aldus het akkoord van Linggadjati, een uitwerking van de overeenkomst die Sjahrir en Van Mook eerder dat jaar hadden gesloten. Binnen twee jaar zou Indië een federatieve staat worden, die met het

Koninkrijk der Nederlanden een Unie zou vormen. Dit verdrag stuitte echter op grote bezwaren in ons parlement. In een geruchtmakend artikel had de toekomstige KVP-fractieleider C.P.M. Romme (de KVP was de grote winnaar van de eerder gememoreerde verkiezingen) de Hoge Veluwe-besprekingen als “De week der schande” betiteld. De KVP wilde alleen met het akkoord instemmen als er een zo hecht mogelijke staatkundige band zou komen en een nauwe samenwerking op velerlei gebied, die een blijvende Nederlandse invloed garandeerde in het onafhankelijke Indonesië. En de PvdA had geen andere keus dan zich hierbij neer te leggen, wilde men de coalitie niet in gevaar brengen. Het verdrag werd uiteindelijk toch op 25 maart 1947 ondertekend, zij het dat partijen hier elk hun eigen invulling aan gaven, die een bron van ellende zouden opleveren.

De geschiedenis is verder bekend. Politionele akties worden uitgevoerd, Nederland raakt verdeeld, internationale bemoeienis ontstaat en uiteindelijk vindt enige jaren later na helaas veel, m.i. onnodige, slachtoffers de bewinds-overdracht plaats op 27 december 1949.

(bron : Weerzien met Indië, 1996)

Jan Trapman

Reptielen en Amfibieën van de Hoge Veluwe

door C.F. van de Bund

REPTIELEN

Van de zeven in Nederland voorkomende reptielensoorten komen er zes op de Hoge Veluwe voor. Hiervan zijn vier soorten die als karakteristieke soorten van de heide beschouwd kunnen worden. Dit zijn de **zandhagedis**, de **levendbarende hagedis**, de **gladde slang** en de **adder** (zie tabel 6). De **hazelworm** is hoofdzakelijk een bewoner van open plekken in bossen en bosranden, maar kan wel soms in heide worden aangetroffen.

Dit geldt ook voor de **ringslang** die wel af en

toe in heide voorkomt, maar thuis hoort in bosranden en open plekken in bossen in de buurt van sloten en plassen.

De meest opvallende soort is de **zandhagedis**. In de periode 1985-1994 zijn er in totaal 475 keer zandhagedissen op de Hoge Veluwe waargenomen in 29 kilometerhokken. Het is zeker niet uitgesloten dat eenzelfde individu op verschillende data is waargenomen. Het aantal waarnemingen heeft te maken met de kans dat men een zandhagedis kan tegenkomen. In tabel 1 is het aantal waarnemingen van zandhagedissen per jaar weergegeven.

Tabel 1)

Aantal waarnemingen van zandhagedissen per jaar van 1989-1994 op de Hoge Veluwe

Jaar	1989	1990	1991	1992	1993	1994	totaal
Aantal zandhagedissen	52	72	56	53	54	89	376
Gemiddeld per bezoek	2	2,2	1,9	2,3	2,3	2,1	2,1
Aantal bezoeken	26	32	30	23	23	41	175

Gemiddeld kregen we per visite van ± 2 uur twee zandhagedissen te zien. De verhouding tussen de mannetjes, vrouwtjes en jonge dieren is duidelijk afwijkend onder invloed van de biotopen die regelmatig bezocht werden. Er werd ten behoeve van de monitorwaarnemingen een vaste route gelopen langs zandpaden, in heide vegetaties en in grasheidevegetaties. Als regel werden de mannetjes vooral in het voorjaar (april en mei) gezien en vormen deze dan de meerderheid in het aantal waargenomen hagedissen. Van juni tot in augustus worden er vrijwel alleen vrouwtjes gezien. Er blijken gedu-

rende het gehele jaar door $\pm 2,5$ maal zoveel vrouwtjes als mannetjes te worden waargenomen, zoals blijkt uit tabel 2. Bij een grote zandhagedissenpopulatie langs de spoorwegbermen tussen Ede en Wolfheze was er eenzelfde tendens waar te nemen, maar de totale aantallen waarnemingen gaven toch een man : vrouw verhouding van $\pm 1 : 1$ te zien, namelijk 105 mannen + 95 vrouwen. De meerderheid van de vrouwtjes op de Hoge Veluwe wordt veroorzaakt door de wijze van waarnemen. De transacties waarlangs de waarnemingen worden uitgevoerd liggen grotendeels over de zandpaden.

Tabel 2)

Verhouding van de sexen van de waargenomen zandhagedissen op de Hoge Veluwe van 1989-1994 (juv. = juveniel)

Jaar	1989	1990	1991	1992	1993	1994	totaal
man	14	11	15	18	19	24	101
vrouw	22	46	32	31	31	56	218
juv.	10	13	6	4	4	5	42
onbep.	6	2	3	-	-	4	15

De vrouwtjes zoeken voor het eierleggen open zonnige zandplekken op, waar de zandbodem min of meer vast en stabiel is. Dat is de reden dat hiervoor vaak zandpaden worden gekozen. Het zich bevinden op open plekken is voor hagedissen zeer riskant in verband met de kans op predatie door vogels en vossen. De vrouwtjes moeten dit risico nemen in verband met de voortplanting.

Voor de mannetjes bestaat die noodzaak niet. De mannetjes verblijven meer tussen de vegetatie, waardoor ze minder opvallen en de kans om te worden waargenomen relatief klein is.

Bovendien komen ze veel meer verspreid in het terrein voor. De vrouwtjes hebben een duidelijke voorkeur voor bepaalde gunstig gelegen plekken waardoor er concentraties van drachtige en eikel-gravende vrouwtjes ontstaan. Deze worden dan ook bij regelmatig bezoek relatief gemakkelijk waargenomen.

Door systematisch de geschikte zandplekken van half mei tot half juli te bezoeken kan het aantal zandhagedissen dat in een terrein voorkomt redelijk goed worden geschat, waardoor monitoring succesvol kan worden uitgevoerd.

Tabel 3)

Aantal zandhagedissenwaarnemingen op het Karitzkyveld in 1994, op de volgende data (subad. = subadult, onbep. = onbepaalde sexe)

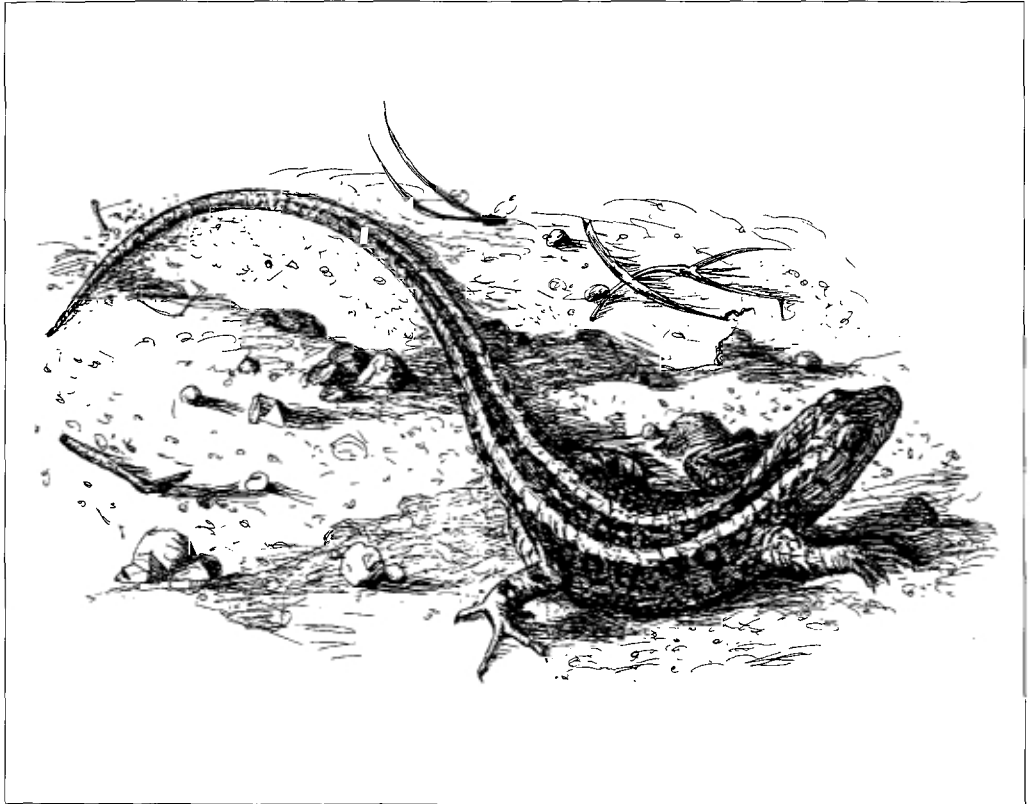
Datum	13/4	16/4	22/4	2/5	11/5	12/5	16/5	19/5	24/5	11/6	13/6	14/6	28/6	2/7	3/8	8/8	22/8	24/8	totaal	
man	1		3	2	1	1	1	1	1											11
vrouw		1					2	1		4	6	4	1	3	1	1	2	2		28
subad.	1																			1
onbep.	1							1						1						3

De vegetatie heeft een sterke invloed op het voorkomen van de zandhagedis. Zandhagedissen houden zich bij voorkeur op open plekken, met hoge struikheide, gemengd met een mozaïek van bochtige smele, pijpestrootje en schapengras, afgewisseld met plekken kaal

zand, kale humeuze grond met korstmossen, mossen en buntgras. Dit geldt in het bijzonder wanneer hoge heide als een zoomvegetatie langs de zuidkant van een bos ligt of als in genoemde vegetatie hier en daar hoge struiken of lage vliegdennen staan. In heidevegetaties

verwijderd van hoge struiken en bosranden zijn als regel weinig of geen zandhagedissen te vinden. In tabel 4 is de relatie te zien tussen het voorkomen van zandhagedissen en de vegetatie die voorkomt in de onmiddellijke omgeving van de waargenomen hagedis en de aanwezig-

heid van plekken open zand. Van elke hagedis zijn de plantensoorten genoteerd die binnen een straal van 3 meter met de hagedis als middelpunt voorkomen. Eenzelfde hagedis kan dus in tabel 4 bij verschillende planten vermeld zijn.

getekend door Marijke Bodlaender

Tabel 4)

Voorkomen van 326 waarnemingen van zandhagedissen van 1985-1993 in relatie met plantensoorten in de vegetatie in de onmiddellijke omgeving van de hagedis en het voorkomen van open zand

Calluna	170	(Korst)mossen	38
Deschampsia	119	Erica	21
Molinia	89	Zandpaden	66
Struisgras	74	Plagveldjes	21
Schapegras		Kaal zand	42
Buntgras	22		

Tabel 5)

Voorkomen van 4 reptielensoorten op de Hoge Veluwe in verband met de plantensoorten in de vegetatie in de onmiddellijke omgeving van het reptiel van 1983-1993 als percentage van het aantal waargenomen dieren

	Zand- hagedis	Levend- barende hagedis	Adder	Gladde slang
aantal bruikbare waarnemingen	326	253	143	56
Calluna	52,7	24,5	33,6	56,1
Deschampsia	36,5	16,6	25,2	23,2
Molinia	27,3	17,0	36,4	33,9
Struikgras/ Schapegras	22,7	19,8	12,6	16,1
Zandpaden	20,2	7,5	5,6	0
Open zand	12,9	1,6	3,5	7,1
(Korst)mossen	11,7	1,6	8,4	5,4
Buntgras	6,7	0	0,7	3,6
Erica	6,4	17,4	4,2	7,2
Asfalt	0,3	3,6	11,2	12,6
Open plekken in bos en aan bosranden	10,2	40,4	3,5	12,6

Tabel 6)

Totale aantal waarnemingen aan reptielen 1985-1994

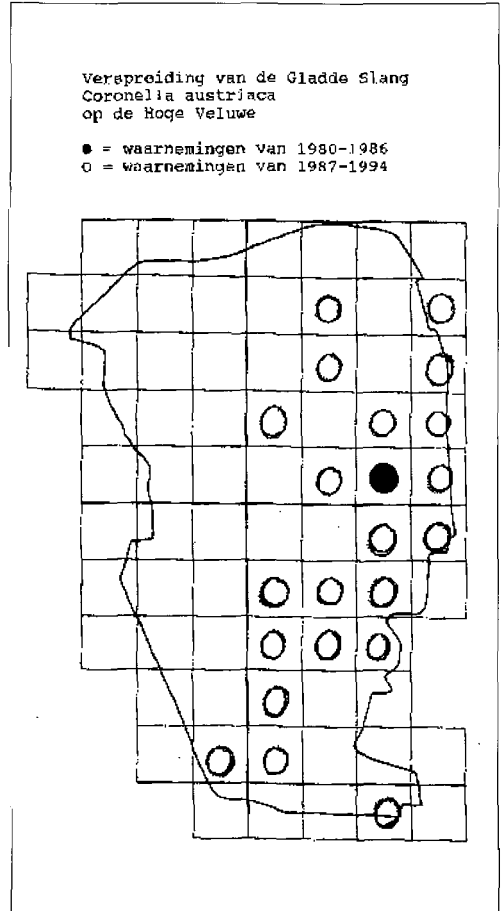
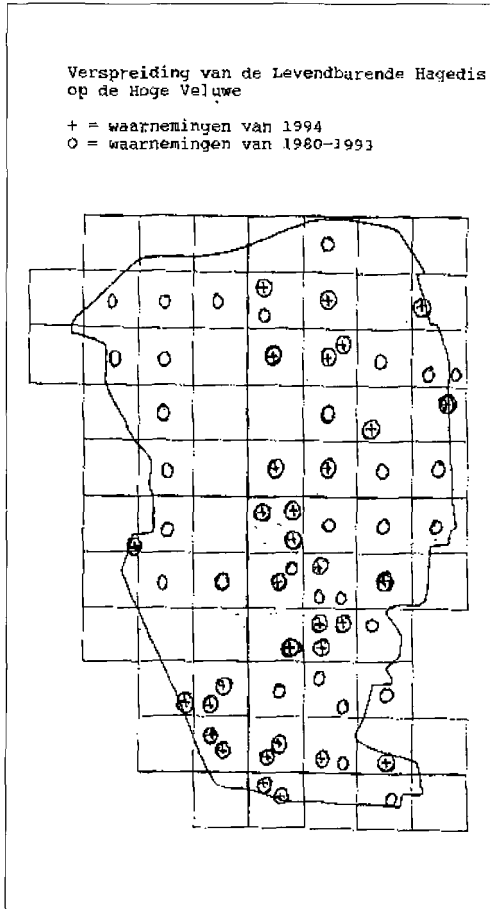
	Zand- hagedis	Levend- barende hagedis	Gladde slang	Adder
Aantal waarnemingen	475	459	61	178
Aantal kilometer- hokken	29	47	22	29

De **levendbarende hagedis** komt zeer verspreid voor op de Hoge Veluwe. In 73% van 64 kilometerhokken van de Hoge Veluwe is deze hagedis waargenomen. Omdat de levendbarende hagedis zich meer tussen dichte vegetaties bevindt, zich minder lang zont en ook omdat hij kleiner is dan de zandhagedis, valt hij veel min-

der op en wordt gemakkelijker over het hoofd gezien. Ondanks zijn grotere verspreiding in het Park is het totale aantal waargenomen dieren niet groter dan van de zandhagedis. In tabel 5 is te zien dat de levendbarende hagedis minder op zeer droge open zonnige plekken voorkomt. Hij is meer aangetroffen in vochtige

open gebieden met dopheide (erica) en vooral in open plekken in bossen en bosranden. Omdat deze soort eierlevendbarend is kunnen de eieren in het lichaam van de moeder de nodige broedwarmte krijgen, die het ontvangt door regelmatig te zonnen op zonnige plekjes tussen de vegetaties. Hierdoor is het mogelijk dat de levendbarende hagedis kan leven op plekken die voor de zandhagedis ongeschikt

Hoewel de **adder** in evenveel kilometerhokken in het Park voorkomt als de zandhagedis is het totale aantal waarnemingen van de adder hiermee vergeleken minder dan de helft. De mees-

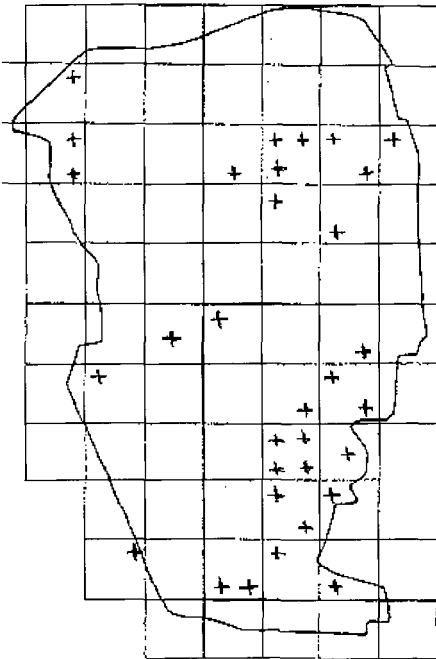
zijn,, waardoor de levendbarende hagedis een grotere verspreiding heeft.

Slangen komen in veel geringere dichtheden voor dan hagedissen. Ze komen 's zomers minder op open plekken om zich te zonnen.

te adders worden in het vroege voorjaar zonnend dichtbij hun overwinteringsplekken waargenomen. In de zomer zijn ze minder te zien, het meest nog op de eerste zonnige dag na een periode van koel nat weer. Ze zijn het meest te vinden in vegetaties van struikheide met pijpestrootjes, bij voorkeur op plekken waar ook de lage vliegdennen groeien of waar de vegetatie deel uitmaakt van een zoom langs de zuidkant van een bos.

Verspreiding van de Hazelworm
Anquils fragilis
 op de Hoge Veluwe

waarnemingen van 1990-1994

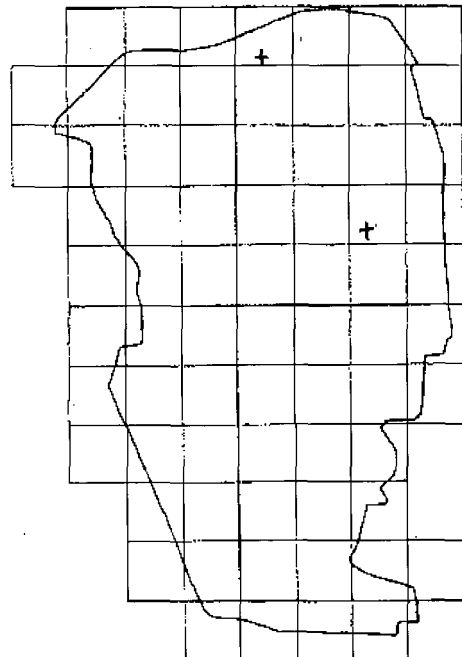

tatie deel uitmaakt van een zoom langs de zuidkant van een bos. Hoewel er toch nog in 22 kilometerhokken gladde slangen zijn waargenomen is het totale aantal 61 waarnemingen over al die jaren wel beperkt. Dit houdt zeker verband met de verborgen leefwijze. Het is een soort die in ons land zeldzaam is en maar weinig wordt gezien. De populatie die op de Hoge Veluwe voorkomt is waarschijnlijk één van de grootste die we in ons land hebben.

De **hazelworm** is geen typische bewoner van heidevelden maar wordt er toch wel af en toe aangetroffen, vooral als de heide en heischrale grasvegetaties deel uitmaken van een zoom

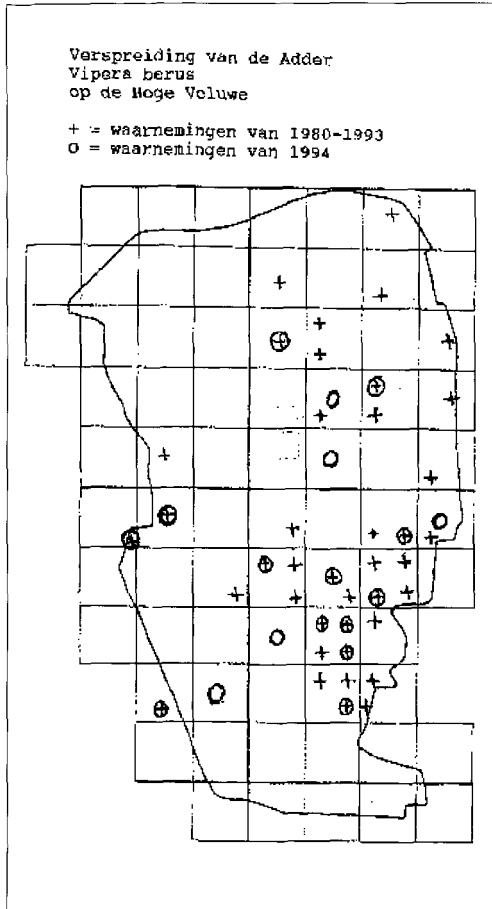
Verspreiding van de Ringslang
Matrix matrix

waarnemingen van 1990-1994

De **gladde slang** leeft zeer verborgen en is moeilijk te vinden. Ze komen niet vaak op open plekken om te zonnen. Dit doen ze voornamelijk 's morgens vroeg of in de late namiddag als de zon niet al te fel schijnt. Midden op de dag houden ze zich meestal schuil tussen de vegetatie waar ze, stilliggend, nauwelijks opvallen maar ze kunnen wel tevoorschijn komen bij geringe zonbestraling tijdens zwaarbewolkt weer en als het aanhoudend koel weer is geweest.

Gladde slangen zijn het meest te vinden in vegetaties van struikheide met pijpestrootje en bochtige smele, bij voorkeur op plekken waar ook lage vliedennen groeien of waar de vege-

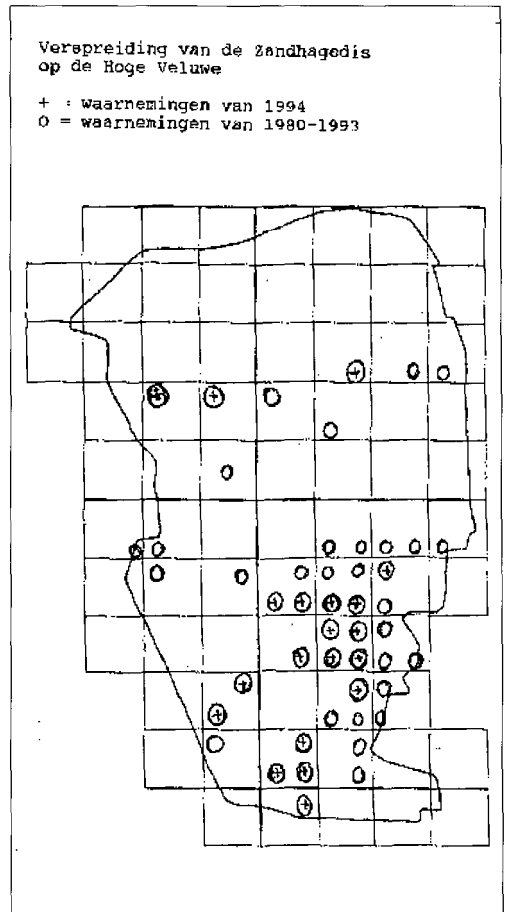
langs bosranden. De meeste hazelwormen komen voor in open plekken van loofbossen en aan bosranden. Van 1990-1994 is de hazelworm in 22 kilometerhokken aangetroffen. Evenals de gladde slang heeft de hazelworm een zeer verborgen levenswijze. Ongetwijfeld zullen hazelwormen talrijker en meer verspreid voorkomen dan we tot dusver hebben kunnen vaststellen.

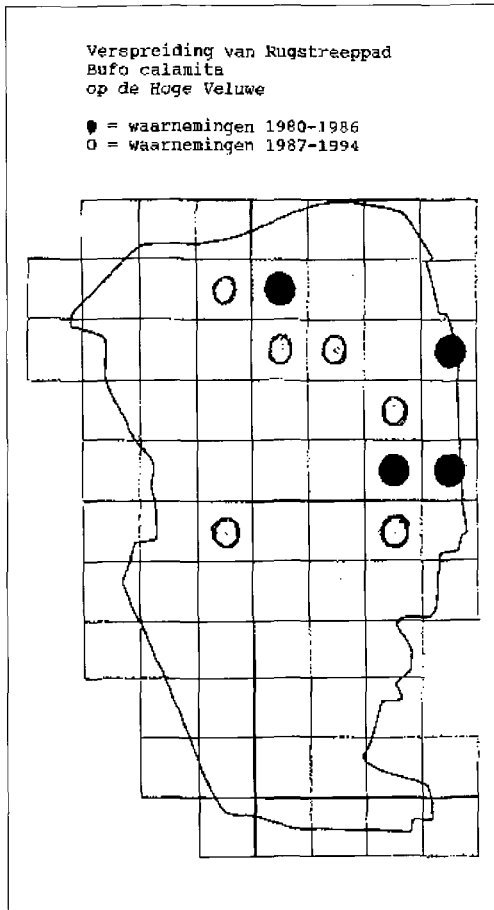
Ook de **ringslang** is geen heidebewoner. Op de Hoge Veluwe komt hij zeer zelden voor. Gedurende de laatste drie jaar is er één exemplaar gezien in de vijver bij Sint Hubertus en één in de Deelse Was.

AMFIBIEËN

De **rugstreeppad** is in 10 kilometerhokken waargenomen. In verscheidene vennen en kunstmatige vijvers zet deze pad zijn eieren af. Dit doen ze bij voorkeur in ondiep water en vooral op plekken die na de winter of in het voorjaar na zware regenval tijdelijk onder water staan. De ontwikkeling van de eieren en de larven is op zulke plekken dan ook een race met de tijd om nog, voordat deze overstromingsplekken zijn opgedroogd, op tijd tot metamorfose te komen. Het gebeurt vaak dat dit mislukt.

De **gewone pad** komt in het Park vrij veel voor.

Hij legt zijn eieren meestal in de kunstmatige vijvers en drinkpoelen. Ook worden parende padden en eisnoeren regelmatig in de vennen waargenomen.

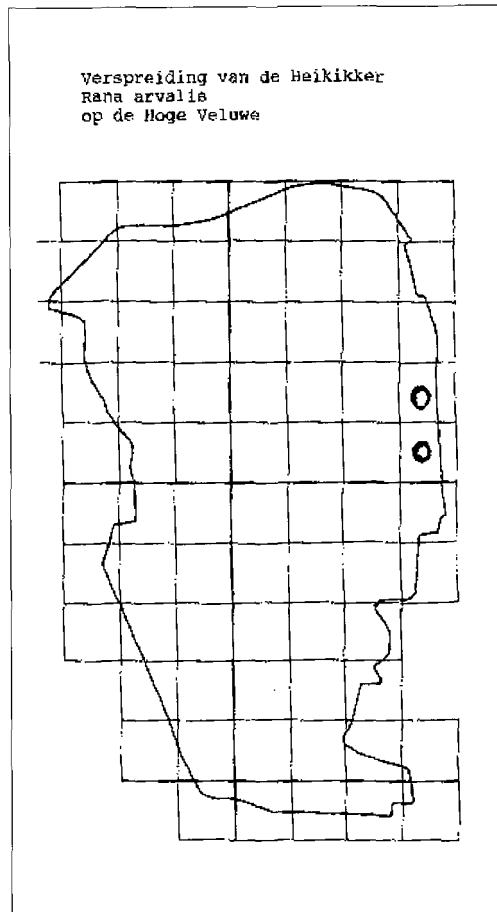
Het water van de meeste vennen is te zuur voor een geslaagde voortplanting, dit in tegenstelling tot de kunstmatige vijvers waar dit succesvol verloopt.

Hetzelfde geldt ook voor de bruine kikker die op de zelfde plaatsen wordt aangetroffen.

De **heikikker** is tot dusver door ons in twee kilometerhokken met zekerheid aangetroffen. Ook deze soort heeft het moeilijk met het zure water van de vennen. Op enkele plekken komt hij nog in zeer kleine aantallen voor. De kans

dat de heikikker op de Hoge Veluwe zal verdwijnen is groot.

De **kleine watersalamander** komt op de Hoge Veluwe zeer algemeen voor. In vrijwel alle kunstmatige poelen en vijvers en in enkele vennen waarvan het water niet te zuur is.

Rugstreppad

foto: Roel van Ekeris

GEEF EENS EEN GOED BOEK CADEAU

In 1998 hoopt onze Vereniging haar 50-jarig bestaan te vieren, een gelegenheid die we uiteraard niet ongemerkt voorbij zullen laten gaan. Duidelijk is ook dat dit jubileum geld zal gaan kosten. U kunt ons hierbij op dit moment al van dienst zijn. Van het boek 'de Hoge Veluwe in de 19de eeuw', dat U allen in mei vorig jaar kreeg toegezonden, hebben wij destijds, mede met het oog hierop, tegen relatief weinig meerkosten extra exemplaren kunnen laten drukken.

Geef daarom eens een boek aan Uw familieleden of kennissen cadeau, bijvoorbeeld bij een verjaardag. Het boek is verkrijgbaar door overmaking van Fl. 15,00 op onze girorekening 951993 t.n.v. Ver. Vrienden van de Hoge Veluwe in Lunteren. Deze prijs is inclusief verzendkosten. U helpt op deze wijze onze Vereniging. En U weet: "Veel kleintjes maken uiteindelijk een hele grote". Alvast bedankt.

Jan Trapman
penningmeester

ATTENTIE

Denkt U er nog aan deze Schouw te bewaren? Op vertoon van deze Schouw hebt U namelijk gratis toegang tot het Park de Hoge Veluwe op zaterdag 20 april a.s. teneinde de Algemene Ledenvergadering te kunnen bezoeken. Als U een Jaarkaart hebt, hoeft U natuurlijk De Schouw niet te laten zien. Evengoed is het dan toch wel handig hem mee te nemen, omdat daarin de agenda voor de vergadering is opgenomen, alsmede het financiële jaarverslag.

Leni Meijer
lid van de redactie

OPROEP FOTOWERKGROEP

Uit de inzendingen van de fotowedstrijd is gebleken dat toch een groot aantal van onze leden zich bezig houdt met natuurfotografie.

Het is bekend dat de fotowerkgroep niet wordt uitgebreid, hetgeen echter niet wil zeggen dat er geen gezamenlijke activiteiten worden georganiseerd. Het leek ons daarom een goed idee om een onderzoek te doen naar de belangstelling die er onder de leden bestaat om, samen met de fotowerkgroep, een avond te beleggen waarin gemaakte foto's vertoond en besproken kunnen worden. Wij stellen ons voor om een deskundige groep natuurfotografen naar Uw dia/fotomateriaal te laten kijken en deze te bespreken.

De kwaliteit zou zodoende verbeterd kunnen worden. Ook zouden op die avond aspecten die te maken hebben met natuurfotografie aan de orde kunnen komen, denk met name aan omgang met wild, hoe kom je tot het maken van betere foto's welke lenzen zijn er nodig voor de natuurfotografie etc. etc. U ziet dat er een scala van mogelijkheden is om een degelijke avond te doen slagen.

Mocht U hierin geïnteresseerd zijn, schroom dan niet om contact (het liefst schriftelijk) met ons op te nemen. Na inventarisatie van de belangstelling zullen wij U vervolgens op de hoogte houden van de verdere gang van zaken. Mocht U zelf ideeën hebben over wensen en invulling van een degelijke avond, dan zijn deze ook van harte welkom. U kunt Uw reacties kwijt aan:

Fotowerkgroep Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe

t.a.v. **Hans Drijer**
Ooievaarstraat 47
7463 AW Rijssen

HUIZE SINT-HUBERTUS

door Bram Haak

Eigenlijk had ik mijn verhaal over het jachthuis Sint-Hubertus in de vorige Schouw moeten beginnen met de mededeling dat het in 1995 precies 75 jaar geleden was dat het bouwwerk werd voltooid. Er is in het algemeen weinig aandacht aan dit feit geschonken en behalve een verhaal van Wim Vonk in de Gelderlander, heb ik er niets van gemerkt. Het is jammer dat deze gebeurtenis op die manier is voorbijgegaan. Want het artikel van Wim Vonk is een typische opsomming van vaak gepubliceerde feiten, zonder dat er enige moeite is gedaan iets nieuws te brengen. Vanwege het 75-jarig bestaan moet het jachthuis dus in 1920 zijn voltooid, overigens niet door de bouwmeester H.P.Berlage, want die had in 1919 al afscheid genomen van de Kröllers en was op dat moment bezig met het maken van bouwtekeningen voor het Haags Gemeentemuseum.

Het was de pas benoemde architect Henry van de Velde, die nadat hij op 1 februari 1920 bij de Kröllers in dienst was getreden, de laatste hand heeft gelegd aan het gebouw. Hoewel de einddatum van de bouw geen probleem oplevert, stelt de begindatum ons voor een raadsel. Bij de ingang van het jachthuis staat immers links en rechts van de deuren op twee hardstenen platen als datum vermeld 1914 - 1920. Een dergelijke vermelding op een gebouw geeft gewoonlijk aan de begin- en einddatum van de bouwtijd. Ook Van Deventer (Kröller-Müller p.71 en 73) vermeldt: "Twee jaartallen, 1914 en 1920, de bouwtijd!... De jaartallen 1914 - 1920 bij de ingang spreken een duidelijke taal: zes jaren zijn nodig geweest om het huis te voltooien. Niet, dat onafgebroken werd gebouwd, veel materiaal moest uit het buitenland komen, dat ging gedurende de oorlogsjaren met moeilijkheden en stagnaties gepaard." Wat de begindatum betreft klopt dit dus niet. Nu vergist Van

Deventer zich vaker, want bij de aankoop van het landgoed Harskamp door de Kröllers meldt hij als grootte van het terrein 450 ha, in werkelijkheid kochten de Kröllers volgens de kadastrale gegevens 252 ha, om precies te zijn 252 hectaren, 9 aren en 20 centiaren. Dat is wel een verschil!

Begin van de bouw

De begintijd klopt dus niet, want in de Winterschouw heb ik geprobeerd aan te tonen, dat het eerste ontwerp van het jachthuis niet doorging, omdat er te weinig uitzicht was en dat het tweede ontwerp, de bouw van het huidige Sint-Hubertus, pas gerealiseerd kon worden, nadat er grondruil had plaats gevonden met het Infanterie Schietkamp en dat gebeurde in mei 1916.

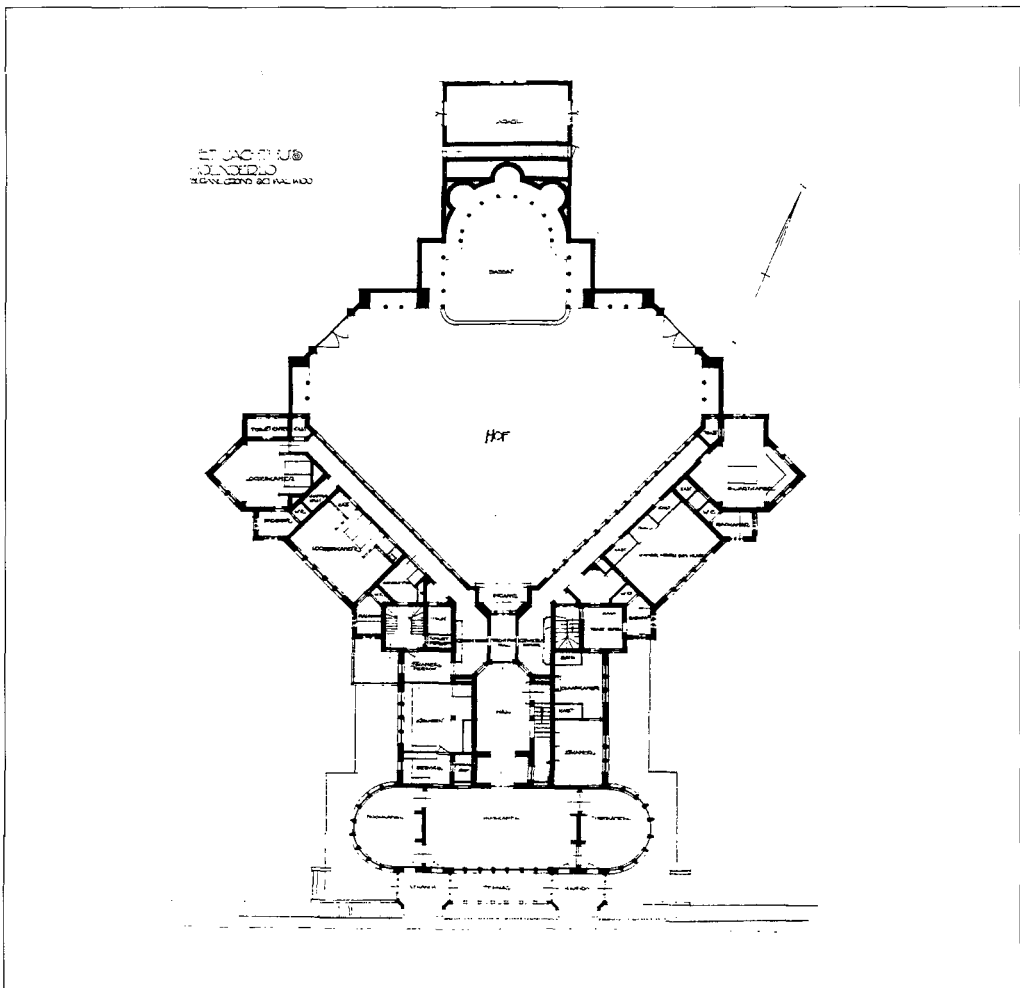
Daarom kon het aannemersbedrijf H.F. Boersma uit Den Haag pas op 31 mei 1916 een bouwvergunning aanvragen. Aangezien het gewoonlijk nog wel even duurt, voordat de bouwvergunning wordt verleend, kon de bouw pas na de zomer van 1916 zijn begonnen. Ook jachttopziener Willem Nab, die toen al in dienst was, vertelt dat de polderjongens in 1916 bezig waren de vijver bij het jachtslot te graven (Herfstschouw 1960 p.13). Die vijver moest eerst gegraven worden, voordat men met de bouw kon beginnen. De tekening van de vijver draagt het nummer G-1. Mevrouw Kröller gaf als reden van de datum 1914 - 1920 op, dat zij duidelijk wilde maken dat het gebouw in moeilijke tijden was opgericht, dat het was gebouwd in een tijd dat er elders zoveel werd verwoest en dat het was opgericht om een grenslijn te markeren. Zij was zelf echter eind 1914 tot maart 1915 in het buitenland en het is vanzelfsprekend dat zij op dat moment niet bij de bouwplannen betrokken kon zijn. Er moet dus

een bijzondere reden zijn geweest om te kiezen voor de begindatum 1914, omdat de latere oorlogsjaren veel zwaarder waren dan het beginjaar 1914. De datum 1916 - 1920 had ook heel goed aan die moeilijke tijden kunnen herinneren en zou volgens mij evenzeer gepast zijn geweest.

Een ander ontwerp

Het reeds genoemde rapport Bouwhistorische documentatie en waardebeoordeling van het jacht-

huis Sint-Hubertus bevat ook nog de tekeningen van de plattegronden (afb. 3 en 4) van het bouwwerk. Die plattegronden zijn van groot belang, omdat men daaraan kan zien welke veranderingen of ontwikkelingen zich in de loop van de tijd hebben voorgedaan. Vergelijkt men nu de twee plattegronden met elkaar dan is duidelijk te constateren dat, hoewel het concept gelijk is gebleven, er toch belangrijke wijzigingen zijn aangebracht. Het eerste ontwerp van Berlage heeft rechte vleugels die niet! om

afb. 3: Het eerste ontwerp van 14 augustus 1915 met een groot bassin, waarbij de vleugels niet om de hof heenbuigen

de binnenplaats heenbuigen. De kamers aan het einde van de vleugels hebben een puntvormige buitenmuur. Bij het latere ontwerp zijn deze punten verdwenen en is er een rechte muur getekend. Het binnenplein heeft bij het eerste ontwerp de vorm van een driehoek, bij het huidige gebouw heeft de binnenplaats een achzijdige vorm. De afsluiting van het binnenplein (volgens de plattegrond Hof geheten) is geheel anders. In het eerste plan was er aan de noordkant van de Hof een groot bassin met daarachter een garage gepland. In het latere plan is dit allemaal verdwenen en is er een afsluiting met hondenhokken aangebracht. Tegenwoordig zijn daar links en rechts toiletten gekomen. Ook de toren en de dakconstructie waren in het eerste ontwerp anders getekend en de muurpartij langs de vijver was recht; het tweede ontwerp laat langs de vijver gebogen constructies zien. De biljartkamer verhuisde van de vleugel van het gebouw naar het vertrek boven de hal. In het oude ontwerp zijn de kamers in de vleugels via een gang te bereiken, in het nieuwe ontwerp loopt men van kamer naar kamer. Een forse ingreep en vertraging in de bouw was de aanbouw van een erker aan de kamer van mevrouw in de herfst van 1918! De bouw was toen al ver gevorderd. Daarvoor moest men de buitenmuur deels slopen, de bovenbouw stutten, een kokerbalk aanbrengen en opnieuw een fundering maken. Het meest frustrerende zal voor Berlage zijn geweest het feit dat de symmetrie in zijn creatie werd doorbroken. De bouw en inpassing van de erker in de buitenmuur maakten bovendien veel reparatiewerk noodzakelijk.

Een nieuwe locatie

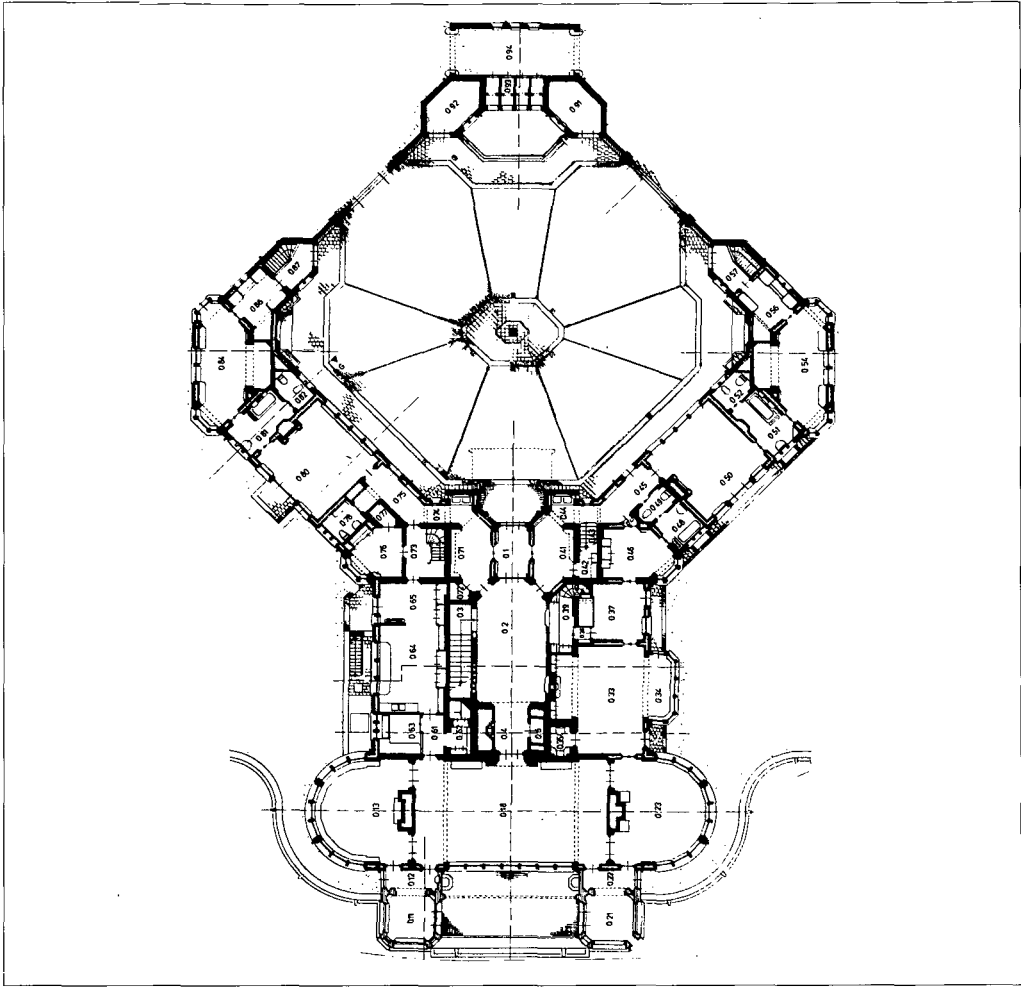
Er kwam dus een nieuwe bouwlocatie, maar ook een sterk gewijzigd huis. Er moest bovendien op de nieuwe locatie een tweede vijver, een flinke ingreep in het landschap, worden gegraven, die later met de zuidelijke vijver door middel van een sloot werd verbonden. Omdat bij het eerste ontwerp de vleugels niet om de binnenplaats heenbogen en dus niet de vorm van het gewei van een edelhart hadden kan de legende van Sint-Hubertus niet op dit

gebouw van toepassing zijn geweest. Daarbij ga ik niet zover als Van der Wolk, die zegt (p.61): "Hoe, wanneer en waarom het verhaal dat de Hubertus-legende letterlijk niet alleen de sfeer maar ook de vorm en kleur van de afzonderlijke bouwelementen in een keten van vertreken van Sint-Hubertus zou hebben bepaald, in omloop is gekomen, is echt niet duidelijk. Eerlijk gezegd heeft het er alle schijn van een typisch 'rondleiders-verhaal' te zijn (met alle respect voor die rondleiders die niet pretenderen op alle vragen een pasklaar antwoord te hebben). Alleen al het feit dat de architectonische verzinnebeelding van de legende zich beperkt tot de ruimtes waar rondgeleid wordt, maant tot scepsis!"

Als gids ben ik ervan overtuigd dat de meeste gidsen behoren tot de categorie van hen die niets of althans weinig pretenderen, maar juist veel moeite doen om zich zo goed mogelijk op de hoogte te stellen van de zaken waarover zij willen vertellen. Daarvoor volgen gidsen ook speciale cursussen. Maar er zijn inderdaad andere redenen om niet al te snel ieder detail van het bouwwerk met de Hubertus-legende in verband te brengen. Wie niet alleen het jachthuis Sint-Hubertus kent, maar ook ander vroeger werk van Berlage, weet dat hij bepaalde kleuren en de geglazuurde bakstenen van het interieur al 20 jaar eerder heeft toegepast o.a. in het Beursgebouw en het gebouw van de Diamantslijpersbond in Amsterdam. Het toekennen van bepaalde waarden aan de kleuren zoals groen duidt in het jachthuis Sint-Hubertus de velden aan, geel de zon en blauw de hemel is nogal hachelijk, omdat die kleuren ook al in het Beursgebouw en het gebouw van de Diamantslijpersbond voorkomen en de vraag is dan: hebben de kleuren in die gebouwen dezelfde waarde als in Sint-Hubertus?

De Hubertus-legende

Toch is er wel een zeer bijzondere reden om het jachthuis in verband te brengen met de legende. Ik weet niet of Van der Wolk alle bouwtekeningen, die hem in het museum ter beschikking staan, heeft bestudeerd, want die kunnen,

afb. 4. Het ontwerp van mei 1916 met een overdekt zijje aan de noordkant. De vleugels buigen om de hof heen. De erker is nr. 034

naar mijn mening, in deze kwestie de oplossing brengen. Wat is namelijk het geval? Berlage voorzag bij ieder project, dat hij ontwierp, zijn tekeningen van een serieletter. Zo droegen de tekeningen van Sint-Hubertus de serieletter G en die van het Dienstgebouw de letter H. Het is opmerkelijk dat in bovengenoemd bouwhistorisch rapport de tekeningen G-1 tot ongeveer G-70 (ik zeg ongeveer omdat het rapport niet alle tekeningen omvat) het bijschrift hebben 'Jachthuis Hoenderloo', terwijl de tekeningen na G-70 tot G-309 zonder uitzondering het bij-

schrift dragen 'Huize Sint-Hubertus Hoenderloo'. Na tekening G-70, die gedateerd is december 1917, is plotseling de naam 'jachthuis' veranderd in 'Huize Sint-Hubertus'. Dat heeft Berlage toch niet zo maar gedaan. Zeker niet, als men ziet dat ook de plattegrond totaal is gewijzigd en aangepast. Er moet daarover overleg zijn geweest met de opdrachtgevers. Na verandering van de locatie en het ontwerp wordt dus ook de aanduiding 'jachthuis' gewijzigd. In het nieuwe ontwerp buigen, in tegenstelling tot het eerste ontwerp, de vleugels van

het gebouw 'in de vorm van een gewei' om de binnenplaats heen. De verzinnebeelding van de legende blijft ook niet, zoals Van der Wolk beweert, beperkt tot de ruimten waar rondgeleid wordt. Is de toren met de daarin gemetselde vorm van een kruis niet het zinnebeeld van het kruis dat zichtbaar werd tussen het gewei van het hert, waarop Hubertus jacht maakte? En zijn er niet aan de muren van de binnenhof twee reliëfs van Mendes da Costa aangebracht voorstellende Hubertus met het hert en Hubertus met het kruis? De invloed van de Hubertus-legende op het bouwwerk is dus geen fabeltje, laat staan een rondleidersverhaal, al moet vastgesteld worden dat de symboliek van de legende pas in het tweede ontwerp tot uitdrukking werd gebracht.

Waarom Huize Sint-Hubertus?

Er blijft echter nog een brandende vraag over: waarom veranderde Berlage, zoals ik al in de titel van mijn verhaal heb aangegeven, op zijn tekeningen de naam van jachthuis Sint-Hubertus in Huize Sint-Hubertus. Klonk volgens Berlage de benaming Huize deftiger dan jachthuis of was het nog wel gepast van jachthuis te spreken, terwijl Hubertus tot inzicht was gekomen en de jacht op het hert had gestaakt? Is er voor het gebruik van de naam 'Huize' misschien een verklaring te vinden? De familie Kröller bezat behalve de terreinen van het huidige Nationale Park ook nog gronden in Harskamp, waarop twee oude havezathen stonden of in elk geval hadden gestaan: nl 'Huize Harskamp' en 'Huis Het Laar'. Nu spreken zowel Van Deventer als Van der Wolk van boerderij de Harskamp. Maar dat is onjuist. In de tijd dat er nog heren en knechten waren, gaf de Heer vaak een landgoed in leen aan zijn onderdaan (vazal). Deze vazal ook jonker geheeten was een edelman die tot taak had het landgoed van zijn Heer zo goed mogelijk te besturen. De edelman woonde in tegenstelling tot zijn Heer op het landgoed en bewoonde dan de 'Havezathe' ook wel 'Hof' genoemd. Hij onderscheidde zich, zeker wat zijn woning betreft, duidelijk van de horige boeren die het landgoed van hun Heer moesten bewerken en

tevens andere diensten moesten verrichten. De edelman was geen boer en bewoonde ook geen boerderij, maar zoals gezegd een havezathe, een statige hofstede, waar ook de landheer bij inspectie van zijn gebied kon verblijven. Dat de havezathe Harskamp in de 17de eeuw een lommerrijke hofstede was, blijkt uit het bewaard gebleven buur(t)boek van Harskamp dat in 1615 begint. De buurspraak van 5 juli 1618 werd toen niet zoals gebruikelijk was gehouden 'onder de meulen', maar vanwege het zeer warme weer op Huize Harskamp. De bomenrijke entourage van de hofstede was op die hete middag de enige geschikte plaats voor de vergadering van de geërfden, die niet alleen genoten van de schaduw van de bomen maar ook van de voorraad bier die de jonker in huis had. Door alle eeuwen heen is de woonplaats van de bewindvoerende jonker belangrijk gebleven. Tot aan het einde van de 19de eeuw behoorde aan de eigenaar van Huize Harskamp door overerving het buurtrichterschap. De eigenaar was erfelijk de voorzitter van de vereniging van geërfden.

Alleen de buurrichter, geassisteerd door twee buurtmeesters, kon de vergadering van geërfden bijeenroepen. Nog in de 19de eeuw woonden de meeste eigenaren van Huize Harskamp in de stad: de steenfabrikant G.D. Op ten Noord en de handelaren en bankdirecteuren Derk en Huibert Eveking woonden in Zutphen; Jean Baptiste Previnaire was fabrikant en woonde in Haarlem; Laurens de Groot Sr, koopman in Gouda, woonde in Nieuwer Amstel. De laatste eigenaar in de 19de eeuw Johannes Knuttel, grondeigenaar in Ede, ging voor het eerst zelf op Huize Harskamp wonen, omdat hij op zijn landgoed een melk-en boterfabriek had gevestigd. Hij wilde blijkbaar de melk die de boeren van Harskamp konden leveren gaan verwerken. Hij liet 'de aloude havezathe Huize Harskamp' afbreken en voor zich een nieuwe woning bouwen. Maar hij zou het niet redden met de melkfabriek.

Huize Harskamp geveild

Op grond van het bovenstaande lijkt het mij niet juist Huize Harskamp een boerderij te

noemen. Als duidelijk bewijs citeer ik nog het volgende uit de openbare verkoping van 16 oktober 1883, waarin Huize Harskamp als volgt staat omschreven: "de aloude Havezathe Het Huis Harskamp, bestaande uit Heerenhuis, met 6 kamers, keuken, provisiekamer, pomp-hok met vier ineenlopende kelders en een buiten kelder, boven 5 slaapkamers, 2 pakkamers, meidenkamer, kantoor, ruime grote zolder alles omringd door gracht met waterpartij, voorts tuin, moestuin, boomgaard, wandel-terrein met lanen en bosch van zware eiken en beuken". Een havezathe geheel omringd door een gracht met waterpartij en lanen met zware eiken en beuken waaronder de geërfden al in 1618 verkoeling zochten, dat kan toch geen boerderij zijn. Van de havezathe die in 1883 werd verkocht, bestaat helaas geen afbeelding,

wel is er een afbeelding van het huis dat Johannes Knuttel in 1900 op de fundamenteën van de vroegere havezathe liet bouwen. Wie deze afbeelding bekijkt, zal moeten toegeven dat ook dit statige huis met trapgevels in geen enkel opzicht op een boerderij lijkt. Overigens bij de havezathe van 1883 ontbrak het meest essentiële van een boerderij nl. de stallen en schuren.

De activiteiten van Berlage

De vraag was, waarom noemde Berlage zijn ontwerp plotseling in plaats van jachthuis Huize Sint-Hubertus? Hierbij moeten we bedenken dat de Kröllers in 1914 Huize Harskamp voor J.H.Memelink, die in september 1913 als rentmeester bij de firma in dienst was getreden, lieten verbouwen. De verbou-

Huize - Harskamp

wing onder leiding van Berlage was zo grondig, dat het in de kadastrale legger werd aangeduid als herbouw en niet als verbouw. Misschien hebben de werkzaamheden aan Huize Harskamp Berlage op het idee gebracht het jachthuis, dat later gebouwd werd, Huize Sint-Hubertus te noemen. Heette trouwens het woonhuis dat de familie Kröllers in die tijd in Den Haag bewoonde ook niet Huize ten Vijver? In feite bezaten de Kröllers drie woningen met de aanduiding 'Huize': Huize ten Vijver in Den Haag, Huize Harskamp en Huis Het Laar in Harskamp, waarom dan niet het jachthuis ook Huize Sint-Hubertus genoemd? Dit zou de reden geweest kunnen zijn, waarom Berlage de naam jachthuis in Huize Sint-Hubertus veranderde. Hij zal het zeker niet zonder overleg en instemming hebben gedaan en het lijkt erop en het is bijna zeker dat het in de begintijd de officiële naam was.

Om meer zekerheid te hebben heb ik gezocht of de benaming Huize Sint-Hubertus ook door oudere medewerkers van de Hoge Veluwe werd gebruikt. En jawel, in een verhandeling over het Sint-Hubertusgilde schreef Albert Wigman: "men kwam bijeen in een der koepels van het Huis Sint-Hubertus ... en zij begaven zich naar het Huis Sint-Hubertus" (Winterschouw 1956, p.7 en 9). Nog duidelijker was de reeds genoemde rentmeester J.H. Memelink, die in een interview meedeelde dat men in de jaren dertig dacht over een andere vorm van exploitatie nl: "om (op de Hoge Veluwe) een grote oppervlakte heidegrond door werklozen te laten bebossen en om van Huize Hubertus (het staat er echt) een hotel te maken" (Winterschouw 1959 p.8). Bij verder lezen viel mij op dat ook Van Deventer in zijn publicaties bijna altijd de aanduiding Huis Hubertus gebruikt. Deze passages, en er zijn er nog veel meer, bewijzen dat de benaming Huize Sint-Hubertus niet alleen heeft bestaan, maar in het begin door alle vaste medewerkers werd gebruikt. Intussen heeft de aanduiding 'Huize' na het verdwijnen van de oudere garde weer plaats moeten maken voor de huidige naam jachthuis.

Ik citeerde uit:

S. van Deventer, *Kröllers-Müller, een cultureel levenswerk*, Arnhem 1984 en Johannes van der Wolk, *De Kröllers en hun architecten*, Otterlo 1992.

DE BRIEVENBUS

Deze keer zijn er twee reacties op geplaatste artikelen in de Schouw (nummer 4 1995) en een brief over een waarneming. De eerste komt, net als de vorige keer, van de heer G.J. van Nie uit Baak. Het betreft de genoemde datum van de designaleerde zee-arend (pag.30). De juiste datum is 15 januari 1994 en niet zoals in de vorige Schouw vermeld, 15 februari 1994.

De tweede reactie komt van de Heer Valkenburg uit Lunteren. Er is bij een foto in het artikel 'Sylvester in het bos' (pag.22) vergeeten de volgende tekst en bronvermelding te plaatsen: de foto en het bijbehorende tekstgedeelte heb ik ontleend aan het boek "*Dwalend tussen heuvels en valleien*" dat Jac. Gazenbeek in 1959 heeft geschreven. De afgebeelde vrouw met haar armen vol duivekaters heet Gozien, zij was de vrouw van Dolf, de bakker uit Lunteren.

De derde brief komt van de Heer J. Trapman, ons allen welbekend. Hij schrijft dat hij op 17 januari j.l. in Hoenderloo van zeer nabij een pestvogel heeft gezien. Deze vogel, vroeger ook op de Hoge Veluwe waargenomen, is eeuwenlang met volksgeloof omgeven, vandaar zijn naam. In een volgende Schouw hoopt hij dit nader voor U uit de doeken te kunnen doen.

Alle inzenders onze hartelijke dank voor hun reactie. Blijft U a.u.b. schrijven als U iets leest wat volgens U niet helemaal juist is, of als U iets wilt mededelen dat U ook voor anderen van belang lijkt. We willen graag een goed blad maken en dat kan alleen met Uw hulp!

Leni Meijer

lid van de redactie

NEVELS

*IJle nevels
hangen een gordijn
om de bomen
en leggen
een pasgeweven kleed
over veld en akker.
De Natuur
droomt als altijd
haar eigen dromen
eindeloos...
en wordt voorlopig
nog lang niet wakker.*

*IJle nevels
dansen hand in hand
hun vrolijke balletten
heel sierlijk
op onhoorbare muziek
blij en zonder zorgen.
De middagzon
jaagt ze uit elkaar
tot vage silhouetten.
Er is niets
dat nog herinnert
aan de dans van die morgen.*

Leni Meijer

ZWERVEN DOOR HET DEELENSE VELD

Wie zin heeft in een lange zwerftocht door prachtige natuur kan een boeiende wandeling door het Deelense Veld maken. Dit unieke stukje Hoge Veluwe wordt aan de oostzijde begrensd door de Deelenseweg. Aan de zuidzijde wordt het gebied begrensd door het Deelense Zand en aan de westzijde door het Middenzand. Aan de noordkant vormen de bossen van Hoog Baarlo en de Bunt de afscheiding. Velen zullen het gebied hebben aanschouwd vanaf het fietspad Hoenderlo-Schaarsbergen. Van dit fietspad heb je een wijdse blik over eindeloze grassteppen die zo nu en dan worden opgesierd met heidevelden, vliegdenen en vennen.

We beginnen onze wandeling bij de Sintelweg. Het rijke flora- en faunaleven van de Bunt zal iedereen boeien. Al wandelend over de Sintelweg kun je bijvoorbeeld genieten van het rijke vogelleven. Ook staan vele prenten afgedrukt van het ree-, rood- en zwartwild dat het gebied in de vroege uren is doorgetrokken. Het einde van de Sintelweg nadert en het Deelense Veld komt steeds meer in zicht. Aan het einde van de Sintelweg kun je op een bankje heerlijk gaan zitten. Geniet er maar eens van het uitgestrekte open landschap. De Heiweg nodigt ons echter uit om het gebied verder te betreden. Het wijdse uitzicht biedt ons vandaag een helder blauwe lucht met enkele kleine sierlijk getekende wolken. Het mulle zand van de Heiweg laat ook sporen na. Er zijn prachtige prentafdrukken te bewonderen van buning, das en edelhart. Het vochtige mulle zand is een waar eldorado voor zandloopkevers. Nu kijken we uit op de bossages van de Deelense Was. Dode berken zijn een rustplaats voor de vele, veelal vermoede, vogels die tijdens de vogeltrek graag even komen uitrusten bij de Deelense Was. Ook nodigt het struikgewas uit tot broedactiviteit van vele vogels. Voedsel is er volop te vinden vanwege de rijkdom aan

insekten in de naaste omgeving. Even staan we stil bij de oude wasplaats voor Veluwe heideschappen. De Deelense Was heeft tegenwoordig een hoge natuurlijke waarde. Kijkend in het water van het ven zijn de silhouetten van de sierlijk getekende wolken van een bijna helderblauwe hemel goed te bewonderen. Als we besluiten om de Heiweg verder te volgen wordt het rustiger. Menselijke geluiden verstommen en maken plaats voor andere geluiden: graspijpers en veldleeuweriken voeren de boventoon; verscholen in het gras zit een veldkrekkel te tsjerp. Bewonderenswaardig is de omgeving van de Wolfskuilen, we kijken in de richting van de IJzeren Man en beseffen dat daartussen het Wolfsven nog ligt. Dop- en struikheidevelden wisselen de pijpestrootjesvegetatie af. Dit moet het domein zijn van vele dag- en nachtvlinders. Een enkele vliegden die we nu langs de Heiweg zien staan biedt in de zomer een prima plek aan verliefde vlinders om hun partners te versieren. Dan blijken groentjes eigenlijk geen groentjes in de liefde te zijn! In de verte zien we andere mensen genieten van het uitzicht over de IJzeren Man. Terwijl wij inmiddels de uitlopers van de IJzeren Man passeren, gaat onze aandacht uit naar de andere kant van het Deelense Veld. Daar, in de verte, moeten het Noordven, Gietense Flessen, Berg en Dal, de Zandflessen en het Andromedaven liggen. Het is een lust voor het oog om in de zomermaanden te genieten van de prachtige duikvluchten van de boomvalk boven dit vennengebied of de nieuwsgierige blik te aanschouwen van laagvliegende blauwe kiekendieven. Op het hoogste punt van Het Nationale Park de Hoge Veluwe genieten we van het wijdse uitzicht over de Vennen. In de verte zien we de bossages rondom de Deelense Was nog liggen, maar ook de IJzeren Man, de koningsbeuken van de wildakker van het Deelense Zand, het Puntven, vliegveld Deelen, het Andromedaven en Zandflessen. We hebben de tijd en genieten

van het uitgestrekte landschap en vragen ons af hoe het hier in de nachtelijke duisternis zou zijn, wanneer vanuit de donkere bossen het geluid van de piepende jonge ransuilen het Deelense Veld binnendringt, het donkere silhouet van een nachtzwaluw jagend boven de Deelense Was is waar te nemen en verderop vanuit het Koeverzand een andere nachtzwaluw zijn droge snorrende "urrrrr" gezang laat horen. Zingende rugstreeppadden nabij de IJzeren Man, af en toe afgewisseld door het getsjirp van veldkrekels. De gedachte aan het ochtendgloren in de late septembermaand wanneer de bronst der edelheren losbarst in het Deelense Veld. Dit is Nederland zoals we het niet meer kennen!

Al wandelend over een karrespoor komen we langs het vrijwel droogstaande Puntven. Enkele watersnippen en wel duizenden zwarte heidelibellen vliegen over de vochtige omgeving. Vanuit het hoge gras worden we nieuwsgierig gadegeslagen door een reegeit, ze blijkt een kalfje bij zich te hebben. Langs het raster vervolgen we onze weg over een glooiend en soms moeilijk begaanbaar pad. We kijken uit over de met heide begroeide heuvels. Op één van deze heuvels staan moeflons ons gade te slaan. Ondanks de veilige afstand besluiten ze te vertrekken richting Berg en Dal. We naderen de bossages langs de Rasterweg en zijn zeer alert op teken. Deze bossages zijn heel belangrijk voor vele soorten vogels. Niet iedere vogel kiest er voor om de gevaarlijke tocht over het open landschap te maken, andere vogels verkiezen deze rand juist als rustplaats. Vele libellen maken gebruik van de luwte van deze belangrijke bosrand om te schuilen tegen felle wind of verkiezen een hoger plaatsje om zich lekker te laten verwennen door de zon. Hagedissen en amfibieën gebruiken deze rand als overwinteringsplaats. Ook een reebok heeft zich verscholen tussen het groen, doch verkiest voor ons te vluchten.

We komen oog in oog te staan met de Gietense Flessen. Hier vind je vast en zeker een plekje waar je rustig kunt genieten van het kabbelen van de water, de wijde omgeving met baltsende kieviten. In de broedtijd van de kieviten zijn

zwarte kraaien in behoorlijke aantallen aanwezig; de kieviten moeten dan halsbrekende toeren uithalen om de kraaien of raven van hun legsel weg te houden. In de hoge grassteppen heeft Reintje de Vos ook zijn draai gevonden, heel behoedzaam sluip hij door het hoge gras, op zoek naar iets van zijn gading. Ook kun je zo maar verrast worden door hoge zwarte ruggen, die boven het pijpestrootje uitsteken.

Onmiskkenbaar moeten dit wilde zwijnen zijn. De bossen van Hoog Baarlo met de markante omgeving van de Roek komen steeds dichterbij. We besluiten echter het laatste deel van deze enerverende dagtocht over het zandpad tussen de heidevelden te maken om uiteindelijk weer uit te komen bij de Sintelweg. Op het pad zitten hommels vaak te zonnen en bijen vliegen af en aan. Roodborsttapuiten zijn druk in de weer met het verzamelen van voedsel. Heidevlinders fladderen er af en aan. We komen weer uit bij de menselijke beschaving. Daar waar het Deelense Veld overgaat in het fietspad staan vele mensen te staren op een A.N.W.B.-paddestoel en kijken fietsers al fietsende uit over de immense vlakte. Voor hen zal ook deze dag een bijzonder fijne natuurdag zijn. Een dag in het Nationaal Park de Hoge Veluwe.

Roel van Ekeris
gids/faunawerkgroep

VOOR ONZE JEUGDIGE LEZERS

Een dagje op stap met de jachtopzichter

Voordat ik jullie in mijn verhaal vertel wat ik vandaag allemaal gedaan en beleefd heb, zal ik eerst even vertellen wie ik ben:

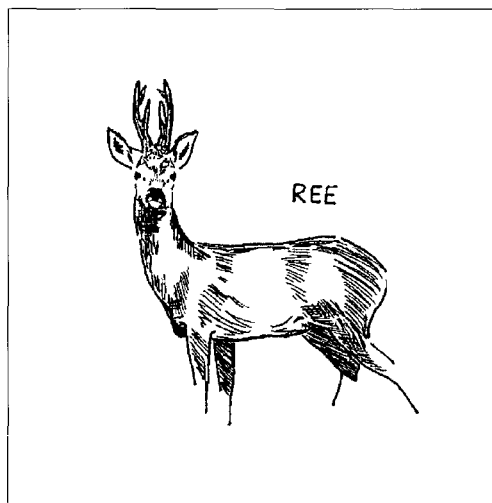
Mijn naam is Henk Ruseler en ik werk als jachtopzichter in een groot natuurgebied, dat ze Het Nationale Park de Hoge Veluwe noemen. Toen ik 21 jaar was ben ik op de Hoge Veluwe komen werken en ben daar nu al weer 13 jaar. Ik vind het nog steeds hartstikke leuk hier. Maar dat is niet zo raar als je weet dat ik als jongetje tot m'n 19de jaar in de grote stad gewoond heb, ver van de bossen en dichtbij alle grote stinkfabrieken, hoge flats en drukke straten waar het soms best gevaarlijk was om buiten te spelen. Ik wilde altijd graag boswachter worden, dus heb ik veel gelezen over het bos en de dieren en planten die er zijn. Toen ik ongeveer twintig jaar was had ik het geluk dat ik als jachtopzichter in het bos kon komen werken. Dat vond ik eigenlijk nog leuker, want een jachtopzichter heeft meestal nog meer met dieren te maken dan een boswachter. Een jaar later kwam ik op de Hoge Veluwe waar ik in een leuk huis midden in het bos woon samen met m'n hond, kat, paard, kippen en een heleboel muizen tussen de plafonds.

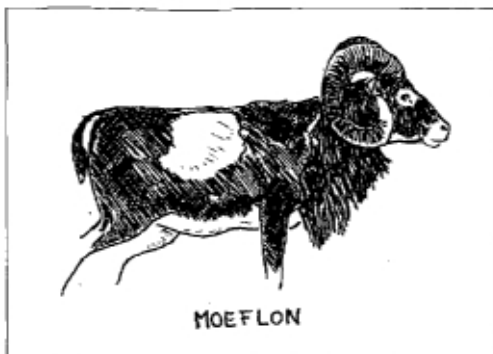
Maar ik zou jullie vertellen hoe mijn dag vandaag geweest is.

Vanmorgen ben ik vroeg opgestaan (om 5 uur rinkelde mijn wekker!) Ik heb me eerst even gewassen en lekker een paar boterhammen gegeten, toen ben ik naar buiten gegaan. Met de auto, (een soort jeep) ben ik mijn ronde gaan maken. Het zonnetje begon net op te komen en ook de vogels waren al wakker; het was dan ook een gefluit van jewelste. Rustig reed ik met de auto over de bospaadjes en keek overal in het rond om te zien of er nog wat ongewoons in het bos gebeurde. Onderweg zag ik een heleboel reeën (een klein soort hert). De

mannelijks hadden al weer een mooi geweitje op de kop en de vrouwtjes liepen met hun dikke buiken van het jonge voorjaarsgroen te smikkelen. Over een week of wat zullen ze weer moeder worden van zo'n klein gestippeld kalfje. O ja, als jullie zo'n klein kalfje vinden laat het dan gewoon liggen. Het lijkt misschien wel dat hij door z'n moeder verlaten is, maar dat is niet zo hoor. Z'n moeder is vaak in de buurt op zoek naar eten en komt pas terug als jullie weer ver van het kalfje weg zijn.

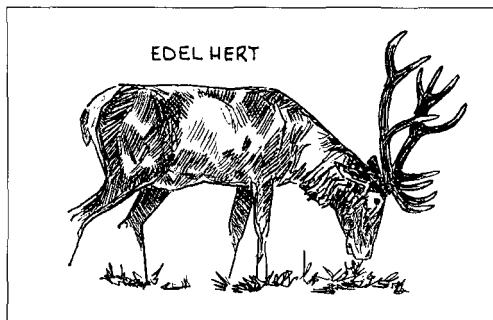
Opeens zag ik in de verte een fietser door het bos gaan. Het was pas 7 uur en het park was nog niet open voor bezoekers. Ik ben er dan ook maar even naar toe gereden om de man te vertellen dat hij nog niet in het park mocht zijn. Hij vond dat wel jammer want hij vond het zo lekker om 's ochtends door het bos te fietsen, maar begreep ook wel dat de dieren ook de tijd nodig hadden om ongestoord in het bos eten te zoeken. Want als er over een paar uur meer mensen in het bos komen, verstoppen de meeste dieren zich omdat ze een beetje bang zijn voor mensen. Dus de man op de fiets ging terug naar de uitgang om later, als het park om 8 uur open ging, terug te komen. Ik ben ook weer verder gegaan. Even later ben ik gestopt bij een open veldje in het bos. Een poos geleden had ik gezien dat een vos daar een hol gegraven had.

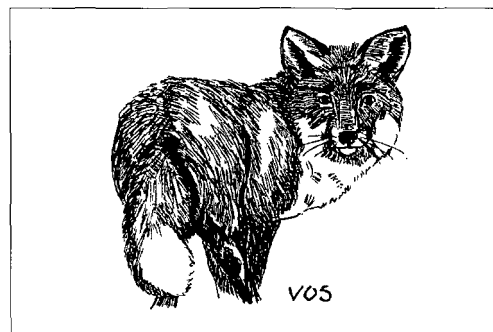

Voorzichtig ben ik er naar toe gelopen. En ja, hoor, boven op het hol lagen 3 jonge vosjes in het zonnetje te slapen. Ze waren, denk ik, een week of vier geleden in het hol geboren en lagen zich nu lekker in de zon op te warmen. Ik ben er nog een tijdje naar blijven kijken en ben toen voorzichtig terug naar de auto gelopen zonder de vosjes wakker te maken.

Vanmiddag heb ik de auto thuis gelaten en ben op m'n paard het bos ingegaan. Er waren veel mensen naar het bos gekomen maar gelukkig hielden ze zich goed aan de regels van het park. Toen ik over de grote vlakke reed zag ik de edelherten en de moeflons bij het Bosje van Staf staan. Allemaal bij elkaar geteld waren het er wel 300. Vanaf de paarderug kun je alles goed bekijken en de meeste dieren zijn veel minder bang voor paarden dan voor mensen. Onderweg heb ik dan ook nog verschillende bosdieren gezien, zoals een das, reeën, een havik (dat is een roofvogel) die hoog in een denneboom op z'n nest zat en natuurlijk veel konijnen.

Na het warm eten ben ik vanavond met andere jachtopzichters en jagers wilde zwijnen gaan tellen. We doen dit omdat we graag willen weten hoeveel er in het park lopen. Ik ben ergens aan de rand van een bos gaan zitten. Na bijna twee uur daar gezeten te hebben, kwamen er 2 grote mannetjeszwijnen. Ze liepen meteen naar het voer dat ik eerder uitgestrooid had. Prachtig om van die grote ruige bruingrijze dieren in de vrije natuur te zien. Die hebben wel even een leuker leven dan tamme varkens, die in een klein hok, vaak zonder zonlicht, vet

gevoerd worden om ze daarna te slachten, dacht ik. Intussen was het donker geworden en waren de 2 zwijnen het bos weer ingelopen. Zachtjes liep ik terug naar m'n auto en in de verte hoorde ik de kikkers uit de vele poeltjes op het grote veld kwaken. Toen ik thuis kwam waren de anderen ook al terug. We hadden met z'n allen vanavond 42 wilde zwijnen geteld. Samen hebben we nog wat zitten kletsen en daarna ben ik om half twaalf naar bed gegaan. Morgen ben ik vrij, dan ga ik naar een museum in Amsterdam; mooie schilderijen bekijken is ook leuk.

Dag jongens en meisjes, misschien tot ziens op de Hoge Veluwe.

Als jullie me eens wat te vragen of wat te vertellen hebben, dan zie je hieronder mijn adres.

Henk Ruseler

Het Nationale Park de Hoge Veluwe
Apeldoornseweg 250
7351 TA Hoenderloo

Als de avondzon over de Hoge Veluwe daalt

In april a.s. neemt een drietal bestuursleden van ons afscheid, wegens het bereiken van de statutaire leeftijdsgrens. Het zijn Job Drijber, voorzitter, Winnie van der Horst-Zondag, organisatie Hoge Veluwe-dagen en Robbie Lifmann namens de dennenscheerders. Hoewel ik als medebestuurder van onze vereniging nog maar één jaar in hun midden vertoef, wil ik het volgende gedicht, gedeeltelijk ontleend aan een mij onbekende dichter(es) ter herinnering aan hen opdragen :

Afscheid omdat we ouder worden

*Elk afscheid nemen doet een beetje pijn,
't is of de draad wordt doorgesneden,
waarmee je vast zat aan het heden,
en jullie deel van ons bestuur mochten zijn.*

*Een weinig vermoeider als 'd avondzon over
de Hoge Veluwe daalt,
wat minder verstoord als een plannetje faalt,
wat minder geneigd een oordeel te vellen,
wat meer om de deugden der naasten te tellen,
wat breder van blik en wat ruimer van geest,
bij veel wat ons vroeger zo gewoon is geweest.
Jullie bleven jezelf en werkten goed samen,
met zeer veel inzet, dat kan ik beamen,
want er zijn in ons bestuur zoveel goede dingen,
maar dat worden thans slechts herinneringen.*

*Voor 't laatst worden notulen met jullie namen
in 't archief afgelegd,
het boek wordt gesloten, vaarwel wordt gezegd,
iets dichterbij hen, die jullie reeds voor zijn gegaan,
ons zo dierbaar waren in dit aardse bestaan.*

*Zo ga ik dan verder door vreugd en verdriet,
en zie ook ik eenmaal 't eind van deze weg in 't verschiet,
ongetwijfeld wat leed, veel vreugd, een lach en een traan,
dan komt ook mijn beurt en de reis is gedaan.*

*Het woordje "DANK", het zijn vier letters maar,
toch kun je er veel mee zeggen,
je kunt er dan ook heel je hart in leggen,
God zeg'ne jullie met elkaar.*

*Tot besluit van mij nog een laatste groet,
Job, Winnie en Rob, het ga jullie goed!*

*Nieuwerkerk a/d IJssel, Kerstavond 1995
met dank aan mijn vrouw Tineke voor haar creativiteit.*

Jan Trapman
Penningmeester

REEWILD EN NOG EEN HELEBOEL MEER

Een gesprek met de directeur van het Nationale Park de Hoge Veluwe,
Ir. H.A. Bruning

Inleiding

In oktober vorig jaar had ik het voorrecht en het genoegen een lezing te mogen houden over het reewild voor de Vrienden van de Hoge Veluwe. Dat het reewild zich mag verheugen in een grote belangstelling werd geïllustreerd door de bijna massale opkomst, waardoor de toehoorders bijna de zaal uitpilden. Maar voor mij als inleider was zo'n grote opkomst natuurlijk een bijzonder prettige ervaring.

Tijdens de lezing refereerde ik aan de veranderingen die het afgelopen jaar binnen het Park hebben plaatsgevonden en de mogelijke effecten daarvan op de verspreiding van het grofwild. En ik doelde daarbij vooral op de verwijdering van de binnenrasters. Ik vroeg mij af of het wenselijk zou zijn deze effecten op o.a. het REEWILD met onderzoek te volgen. Welke consequenties heeft de toch vrij plotselinge aanwezigheid van edelherten op het gedrag en de spreiding van het reewild? Treedt er een ruimtelijke concurrentie op en hoe zit het met voedselconcurrentie? Kortom, enkele vragen die in de toekomst ook voor andere gebieden kunnen gaan gelden. En natuurlijk is het interessant op deze vragen ook een antwoord te verkrijgen.

In de pauze werd ik door de directeur van De Hoge Veluwe, de heer Bruning, aangesproken en deze vertelde mij dat de directie dit ook had onderkend en dat er een onderzoek was gestart naar deze aspecten. Mocht ik meer willen weten dan kon daar met alle genoegen een

afpraak voor worden gemaakt. En zo zat ik in januari van dit jaar tegenover de heer Bruning op zijn kantoor.

Tijdens dat plezierig gesprek kwamen er zoveel interessante zaken op tafel, ook voor de Vrienden van de Hoge Veluwe, dat het mij goed leek een aantal onderwerpen van het gesprek voor U op papier te zetten.

Bezoekersonderzoek

Zoals u wellicht weet, is door de Landbouwuniversiteit Wageningen (LUW) in 1994 een onderzoek gehouden onder de bezoekers van het Park. Dit om meer achtergrondgegevens van de bezoekers te verkrijgen, maar ook om te achterhalen waarom men komt, welke activiteiten men beoefent in het Park en of men tevreden is. Dit onderzoek is afgerond met de presentatie van een rapport in 1995, maar dit betekent zeker niet dat al het onderzoek op de Hoge Veluwe daarmee ten einde is.

De Koperen Kop is geheel nieuw ingericht en daardoor ook klantvriendelijker. De leiding van de Hoge Veluwe is zeer benieuwd naar de reacties van de bezoekers. De LUW heeft daar in 1995 een onderzoek naar gedaan, dus ook u kunt wellicht naar uw ervaringen worden of zijn gevraagd. In maart dit jaar zullen de resultaten van dit onderzoek worden gepresenteerd. Persoonlijk moet ik zeggen dat de verbouwing van de Koperen Kop een hele verbetering is. Maar ik zeg niet teveel omdat ik anders misschien uw oordeel beïnvloed.

Ook wordt door de LUW onderzoek gedaan naar de spreiding in tijd en ruimte van het bezoek. Hoe is bijvoorbeeld het tijds patroon van de recreant, hoe laat komt deze, hoeveel tijd wordt er besteed aan verschillende activi-

teiten, in welke volgorde worden voorzieningen bezocht en hoe lang blijft het bezoek? Daarnaast wordt gekeken waar de recreant tijdens zijn bezoek verblijft, om ook een ruimtelijk beeld te krijgen van de spreiding over het Park.

Daarmee is het gedragsonderzoek van de bezoekers nog lang niet compleet. Want een deel van de jaarkaarthouders is met de toezending van de nieuwe jaarkaart schriftelijk benaderd en gevraagd om een vragenlijst in te vullen. Met deze vragenlijst beoogt men deze specifieke groep beter te leren kennen. Want het is vooral deze groep die afwijkt van de doorsneebezoeker.

Ook wordt een onderzoek verricht naar de bezoeker die per touringcar naar het Park komt: op jaarbasis gaat het om ca. 2000 touringcars. Ook dit is een specifieke groep die vaak maar een halve dag blijft en zijn uitje verder combineert met activiteiten (en bestedingen) buiten het Park. De mening van de directeur is dat het Park ook deze bezoeker zoveel te bieden heeft dat het verblijf eigenlijk dagvullend zou moeten zijn. Maar hoe krijg je dat voor elkaar? Daarom wordt eerst een onderzoek uitgevoerd naar o.a. de huidige activiteiten en wensen van deze groep bezoekers.

Verder is het Park geïnteresseerd in het functioneren van het vernieuwde restaurant Rijenburg na de brand, en is men benieuwd naar de mening over de nieuwe Landschapstuin. Deze laatste zal in april dit jaar worden heropend.

In ieder geval wordt er steeds meer via monitoring gewerkt, d.w.z. de Hoge Veluwe wil regelmatig de meningen van de bezoekers peilen om zodoende adequaat te kunnen reageren op eventuele kritiek of op wijzigingen in smaken en voorkeuren bij de bezoekers van het Nationale Park.

Portiersloges

Weer een ander onderzoek betreft de nieuwe portiersloges. Omdat het comfort en de veilig-

heid van de oude portiersloges te wensen over lieten, moesten er nieuwe loges komen. Vanuit de filosofie dat natuur en cultuur op de Hoge Veluwe samen moeten gaan, is er niet volstaan met, zeg maar, doorsnee portiershuisjes. Nee, ook de portiersloges dienden die filosofie te weerspiegelen en de bezoeker nieuwsgierig te maken naar wat er achter die entreegebouwtjes is te vinden. Juist om iets vernieuwends en uitdagends neer te zetten, was er een prijsvraag uitgeschreven. En dat het resultaat bepaald niet alledaags is, mag men wel stellen: drie qua vorm enigszins gelijke, maar qua toegepaste materialen geheel verschillende gebouwtjes. En opvallend is dat de nieuwheid er nu niet direct vanaf is te zien. Ze ogen alsof ze er al jaren staan. De reacties op de portiersloges zijn niet eenduidig. Het onderzoek wil daarom nagaan wat de bezoeker er nu precies van vindt.

Een kleine teleurstelling was dat het mechanisme om de luiken te openen en te sluiten niet goed functioneerde. Juist dat principe van open en dicht moest de geslotenheid bij nacht en de openheid overdag symboliseren, zoals een vlinder zijn vleugels 's nachts sluit en overdag opent. Omdat aanpassing te veel kosten met zich meebracht, is besloten om de luiken permanent open te houden, waarmee in elk geval de openheid en het welkom naar de bezoeker toe worden weergegeven.

Marchantplein

Een heel ander onderwerp van onderzoek is een studie naar het functioneren van het Marchantplein bij het bezoekerscentrum. Momenteel vindt er een mengeling van verschillende functies plaats, zoals rustpunt, entree tot het bezoekerscentrum, het Museum en het restaurant De Koperen Kop, centrale plaats voor de witte fietsen en route voor het gemotoriseerde verkeer naar de parkeerplaatsen. Met name die laatste functie wordt steeds hinderlijker gevonden en het Park bestudeert nu mogelijkheden om het autoverkeer hier te weren. Om de voorzieningen toch voor automobilisten bereikbaar te houden,

wordt er o.a. gedacht aan het verleggen van de Houtkampweg, waardoor de parkeervoorzieningen vanuit het noorden bereikbaar worden. Hoe en wanneer dit gerealiseerd gaat worden, kon de heer Bruning nog niet meedelen. In ieder geval zijn er verschillende varianten mogelijk die tegen elkaar moeten worden afgewogen. En wellicht zijn er onder de leden nog ideeën?

Wat de meeste lezers al bekend zal zijn, is dat het bezoekerscentrum De Aanschouw binnen niet al te lange tijd qua inrichting een gedaanteverandering zal ondergaan. De huidige inrichting gaat al zo lang mee dat een aanpassing en actualisering noodzakelijk is geworden. Ook hiervoor zal de voorbereiding, net als bij het Museonder, door het Museon uit Den Haag plaatsvinden.

Veranderingen

Door het slechten van de binnenrasters zijn er voor het grofwild grote veranderingen opgetreden. De mogelijkheid om een veel groter gebied te bestrijken en om nieuwe voedselbronnen aan te boren, is dan ook snel door de dieren aangegrepen. Volgens de heer Bruning hebben de edelherten en wilde zwijnen de betere plekje op het landgoed Hoenderloo en de Kemperberg al gevonden. Opvallend is daarbij dat de eertijds grote roedels uiteengevallen zijn in een groter aantal kleinere roedels. Om de gevolgen van deze verspreiding en vooral in de qua voedselaanbod rijkere terreingedeelten te volgen, zijn in totaal 32 zogenaamde exclusures, verspreid over het Park, opgericht. Omdat binnen de exclusures geen begrazingsdruk optreedt, kunnen op deze manier de effecten op de vegetatie worden gevolgd. Daarbij moet vooral gedacht worden aan vraaten veegschade aan bestaande vegetatie en de belemmering van de natuurlijke verjonging van het bos. De bedoeling is dat dit onderzoek over een periode van 4 jaar zal plaatsvinden. Indien u tijdens een wandeling tegen zo'n exclusure aanloopt, moet u maar eens een kijkje nemen. U zult dan ook zien dat er een bordje in staat

met korte informatie over het onderzoek én een verwijzing naar het bezoekerscentrum voor meer informatie.

Naast het slechten van de binnenrasters zijn in het aantal rustgebieden en de ligging daarvan ook veranderingen opgetreden, met de bedoeling om hiermee het grofwild enigszins te kunnen sturen. Want in het landgoed Hoenderloo en de Kemperberg mag de stand, gezien de kwetsbare vegetatie, niet te hoog oplopen. Gezien de voorkeur die het edelhert nu al vertoont, vrees ik dat die sturing wel eens lastig kan worden. Maar dat zal uit het onderzoek moeten blijken!

Het aantal rustgebieden is van 7 teruggebracht tot 5 stuks. De totale oppervlakte is toegenomen met ruim 70 ha en bedraagt momenteel 760 ha, ofwel 15% van het Park. Het grootste deel is nu centraal in de oude wildbaan gelegen (Bosje van Staf, het Middenzand en de Nieuwe Plijmen/Plijmen).

Om het inzicht in de effecten van de diverse veranderingen op het aantal dieren en hun verspreiding te vergroten, worden er elke week op 4 trajecten tellingen gehouden. Alle waargenomen dieren worden genoteerd. Hierdoor hoopt men in korte tijd een redelijk nauwkeurig beeld te krijgen van de verspreiding en eventuele veranderingen die nog kunnen optreden.

Afhankelijk van de ontwikkelingen binnen het grofwild, de invloed op de vegetatie en het gebruik van de rustgebieden wordt op een later tijdstip, in principe na 1997, bekeken of de rustgebieden in aantal en oppervlakte kunnen worden teruggebracht.

Veranderingen voor de bezoeker

Door deze wijzigingen is uiteraard ook voor de bezoeker het een en ander veranderd. De mogelijkheid om in de oude wildbaan rond te zwerven, wordt beperkt door de nieuwe rustgebieden, maar daar staat tegenover dat in de rest van het gebied vrij door het terrein mag worden rondgezworven, waarbij de binnenrasters geen hindernis meer vormen. Dat betekent dus dat ook het verspreidingspatroon van de 'zwer-

vende' bezoeker zal veranderen. Voor de bezoeker is, door de spreiding van het grofwild en het feit dat dit ook meer buiten de rustgebieden is te vinden, de kans op een toevallige ontmoeting groter geworden, zo ervaart de heer Bruning zelf de nieuwe situatie.

Omdat enkele bestaande dienstwegen door nieuwe rustgebieden komen te lopen, zijn deze voor de wandelaar niet meer te gebruiken. Zo is ook de ruiterroute door de Plijmen en het Middenzand verlegd. Verder wordt een aantal dienstwegen opgeheven en zullen paden worden ingeplant of ontoegankelijk worden gemaakt.

Het aantal fietsers is iets toegenomen, wat zeker zal samenhangen met de witte fietsen die nu bij de ingangen staan. Het fietspadennet zal echter niet worden uitgebreid. Wat mogelijk wel aan de orde komt, is het instellen van éénrichtingsverkeer op hele drukke dagen. Maar hoe, wanneer en waar wordt nog overwogen. Een andere gedachte die leeft, is om het aantal kilometers pad/weg voor gemotoriseerd verkeer te beperken. De auto zal zeker niet geweerd worden, al was het maar om mensen die afhankelijk zijn van de auto niet te duperen, maar een beperking lijkt de Directie wel wenselijk. Het aantal in het Park komende auto's is in ieder geval de afgelopen jaren, na aanleg van de parkeerterreinen Hoenderloo en Otterloo, en het plaatsen van witte fietsen bij de ingangen al behoorlijk gedaald.

Informatie

Voor de bezoeker is een viertal gidsen uitgegeven die elk verschillende facetten beschrijven van de Hoge Veluwe. Gidsen die bedoeld zijn voor de bezoeker die slecht of niet op de hoogte is van de behandelde onderwerpen. Eén gids geeft een algemene indruk van het Park, van natuur tot cultuur. Een andere gids geeft informatie over het grofwild, met lezenswaardige zaken over biologie, leefwijze, biotoop en voorkomen. De derde gids gaat in op het Jachthuis St. Hubertus; de voorgeschiedenis, de bouw, de inrichting en de symboliek. En uiteraard wordt

daarbij stilgestaan bij de familie Kröller-Müller en de architect Berlage. De vierde gids is gewijd aan het Museonder. Het idee, de bouwperiode, de opzet en natuurlijk wat er te zien en te beleven valt.

Al met al gidsen die er zeer verzorgd uitzien, veel informatie bieden en de gemiddelde bezoeker voldoende inzicht geven in de behandelde materie. De experts onder ons die wat dieper op de zaken in willen gaan, zullen echter andere bronnen aan moeten boren. Een vijfde gids over de Veluwe landschappen die op de Hoge Veluwe aanwezig zijn, is in voorbereiding.

Reewild

Uiteraard kwam ook het reewild, het onderwerp waarvoor ik eigenlijk was gekomen, ter sprake. Naast de informatie gegeven door de heer Bruning, heb ik, op diens aanraden, ook gebruik gemaakt van informatie van de heer Boers, het hoofd Faunabeheer van De Hoge Veluwe.

De schatting is dat er momenteel ca. 200 reeën in het Park aanwezig zijn. Maar gezien de moeilijke 'telbaarheid' van het reewild is dat een behoorlijk grove schatting. De regulatie van het reewild is drie jaren geleden door de heer Bruning stopgezet, omdat de argumenten voor regulatie voor hem onvoldoende waren. En daarna werd voor het reewild het principe 'geen jacht, tenzij' gehanteerd.

Door de binnenrasters bestonden er in de praktijk drie afzonderlijke populaties waartussen geen uitwisseling mogelijk was. De Kemperberg en Hoenderloo waren, gezien het voedselaanbod, voor reewild het meest aantrekkelijk, terwijl de wildbaan een kleine populatie liet zien.

Vooral in de Kemperberg en Hoenderloo werden na die drie jaren problemen gesignaleerd door een te hoge dichtheid. Jonge dieren worden in het voorjaar verdreven uit de territoria van gevestigde dieren, maar hadden weinig mogelijkheden voor het vestigen van een eigen territorium, omdat de binnenrasters in de weg stonden. Dit betekende dus een hoger worden-

de dichtheid, veel sociale onrust en een toename van stress. Uiteindelijk bleek dit negatief door te werken op de gezondheid van de dieren. Door het weghalen van de binnenrasters is de mogelijkheid van migratie in elk geval weer vergroot. Maar tevens speelt nu mee dat er concurrentie optreedt door de aanwezigheid van het edelhert. En omdat het volwassen reewild bijzonder plaatstrouw is, betekent de komst van het edelhert dat er voor het reewild minder plaats en minder voedsel aanwezig is. En dat kan weer leiden tot een verhoogde en wellicht zelfs tot een explosieve sterfte onder het reewild. Dat wil men in elk geval voorkomen. Daarom is besloten opnieuw te gaan reguleren. Tevens was dit de aanleiding te onderzoeken welke consequenties dit allemaal heeft voor het reewild, o.a. qua voedselaanbod, ruimtelijk gebruik, territoriumvorming, gezondheid e.d. Het Park wordt daarbij bijgestaan door de reeënspecialist Joop Poutsma. Er zijn al wat resultaten binnen over reproductie en conditie maar deze leveren ook weer vragen op. Voor de oplossing daarvan wordt, op advies van Poutsma, vooral uitgegaan van niet-selectief geschoten kalveren. Kalveren zijn namelijk representatief voor het gebied waar ze geschoten zijn en verder is bij hen de invloed van één seizoen meetbaar. Per gebied wordt nu een beperkt aantal kalveren geschoten, aangevuld met volwassen dieren met een slechte conditie. Van deze dieren wordt een aantal essentiële gegevens genoteerd, zoals leeftijd, geslacht, lengte, gewicht, vetgehalte, pensinhoud e.d. De bedoeling is dat dit onderzoek een aantal jaren zal lopen. Daarna zal besloten worden wat de beste manier is om het reewild te beheren.

Jacht

Wat betreft de jachtperiode is besloten om de jacht op de reebok, voor zover nodig en gewenst, al per 1 april in te laten gaan en op de reegeit per 1 september. Alleen in het kader van het onderzoek en de daarbij benodigde gegevens is geadviseerd om pas vanaf 1 november het geiten- en kalverenafschot te verrichten. Voor het overige grofwild wordt getracht

de jachtperiode te bekorten tot de periode van 1 september tot 1 januari, al bleek het dit jaar niet mogelijk in die periode het gewenste afschot te realiseren. De nieuwe plaatsen waar het grofwild zich ophoudt, zijn nog niet precies bekend, de dieren zwerven meer door het gebied, hebben nog geen vaste verblijfplaats gevonden en dat maakt het moeilijker om het afschot te kunnen halen. Die ervaring was ook al opgedaan bij het Staatsbosbeheer, toen de rasters tussen de boswachterij Ugchelen/Hoenderloo en de boswachterij Loobos/Kootwijk waren verdwenen. Ook hier was men gedurende zo'n twee jaar het zicht kwijt op de edelherten. Momenteel hebben in die gebieden de dieren hun nieuwe standplaatsen gevonden en worden de dieren ook weer veel beter geteld. Hoewel de streefaantallen op de Hoge Veluwe bekend zijn, ca. 250 edelherten, ca. 200 moeflons en ca. 40 tot 50 varkens, is het dus de vraag of er straks niet méér dieren rond zullen lopen. En met de 200 reeën erbij is er al sprake van een behoorlijk hoge wilddruk op het terrein. Ik ben benieuwd of deze hoge aantallen zijn te handhaven.

Voor de uitoefening van de jacht wordt gezocht naar een methode die zowel effectief als weinig verstorend is. Belangrijk is om de schuwheid van het grofwild te verminderen, waardoor dit ook bij veel bezoek toch uittreedt én de bezoeker een grotere kans heeft om het te zien. Jacht moet dat streven niet doorkruisen. Vandaar dat drijfjachten zijn afgeschaft en de bersjacht in principe alleen onder begeleiding van een jachttopzichter plaatsvindt. Of drukjachten een goed alternatief zijn, is een punt van discussie waar men nog niet helemaal uit is.

Tenslotte

Er is veel gaande binnen het Nationale Park De Hoge Veluwe. Voor de bezoeker zoveel dat het soms nauwelijks te volgen is. In ieder geval is duidelijk dat men niet stil zit en dat men zeer bewust bezig is met het Park om dit voor zowel mens als dier en voor zowel natuur als cultuur zo optimaal mogelijk te ontwikkelen. Dat er

soms dingen gebeuren, waar niet iedereen het mee eens is, is bij zoveel activiteiten bijna onvermijdelijk. Zo wordt er soms, ook uit de gelederen van de Vrienden van de Hoge Veluwe, kritiek geuit op bepaalde plannen en ontwikkelingen. Dat is ook niet erg. De heer Bruning heeft met goed onderbouwde kritiek dan ook geen enkel probleem, ook niet wanneer deze in De Schouw wordt geuit, maar hij wil wèl in de gelegenheid worden gesteld om een passend weerwoord te geven. Hij is zich ook goed bewust van het feit dat niet iedereen tevreden kan worden gesteld, maar is altijd bereid om van gedachten te wisselen. Die bereidheid bleek ook uit dit gesprek en daar ben ik de heer Bruning zeer erkentelijk voor! De redactie zal de lezers zeker op de hoogte houden van verdere ontwikkelingen binnen het Park.

Ronald Peltzer
lid van de redactie

HISTORISCHE ECOLOGIE

Vaak denkt men dat het milieuprobleem van recente datum is. Nu is het ongetwijfeld zo, dat de milieuproblemen de laatste jaren in grote hevigheid zijn toegenomen: zure regen, overbemesting, broeikaseffect, aantasting van de ozonlaag. Hieruit blijkt dat het niet meer gaat om lokale verontreiniging, maar om ingrepen in de natuur van mondiale afmeting. Nader onderzoek wijst uit dat milieuproblemen zo oud zijn als de beschaving van de mensheid. Reeds in de Romeinse tijd en later in de Middeleeuwen veroorzaakte overdadige houtkap, gebrekkige hygiëne, het gebruik van lood ernstige problemen. Dat een groot deel van het huidige Griekenland in een woestijngebied is veranderd is een gevolg van onverantwoorde houtkap in de oudheid. Door volledige kaalslag kreeg de regen vrij spel en spoelde de humuslaag van de bergen.

Het is dus een mythe dat er in Nederland of op andere dichtbewoonde plekken rond 1850 nog echte, ongerepte natuur bestond. Vrijwel het gehele landschap is al eeuwenlang door mensenhanden herschapen en veranderd of in elk geval door toedoen van de mens sterk beïnvloed. Het huidige probleem zit vooral in de bevolkingsgroei. In 1850 woonden er in Nederland nog slechts 3 miljoen mensen, nu is het aantal inwoners vijfmaal zo groot.

De ecologie is de wetenschap die de samenhang tussen organismen en hun milieu, en tussen organismen onderling bestudeert.

De historische ecologie probeert de verandering van het landschap inclusief de flora en fauna in de loop der eeuwen te onderzoeken en vast te leggen. De historische ecooloog zal proberen aan te geven welke veranderingen zich in positieve, maar meestal negatieve zin hebben voltrokken, wat de oorzaken en wat de gevolgen waren van die veranderingen. De historische ecooloog zal dus uitvoerig de archieven moeten raadplegen. Het boekje Historische Ecologie van de KNNV kan hierbij goede diensten bewijzen. Het geeft niet alleen in een aantal hoofdstukken (planten, dieren, water, landbouw, bos) een duidelijk overzicht van de problemen, maar het bevat ook gegevens over archieven, instituten en tijdschriften waar informatie te verkrijgen valt. Ieder hoofdstuk hebben de schrijvers van een uitvoerige literatuuropgave voorzien. Ik kan het boekje van harte aanbevelen aan degenen die belangstelling hebben voor geschiedenis en dan speciaal voor de geschiedenis van de ecologie, een specialisme dat vooral in de Verenigde Staten en Duitsland al tot grote bloei is gekomen.

Historische Ecologie, Perspectieven en handreikingen voor eigen onderzoek, Roel During en Wilbert Schreurs, uitgave van de Stichting Uitgeverij van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht 1995. Aantal pagina's 96, prijs f 25,50 (f 19,50 ± f 6,00 verzending). Bij bestelling vermelden: WM 215 Historische Ecologie.

Bram Haak

ALGEMENE LEDENVERGADERING

Op zaterdag 20 april 1996, 10.15 uur (zaal open 10.00 uur) zal in **Restaurant Rijzenburg** (zuidelijke ingang van het Park) de Algemene Ledenvergadering van de Vereniging plaatsvinden.

Agendapunten

- 1) Opening van de vergadering en mededelingen door de voorzitter.
- 2) Ingekomen Stukken.
- 3) Verslag van de Algemene Vergadering van 22 april 1995, zie Zomerschouw 1995, p. 12-15; jaarverslagen, zie deze Lenteschouw (1996).
- 4) a) het financiële jaarverslag 1995 van de Vereniging en het Bomenfonds;
b) de begroting voor het jaar 1996;
c) voorstel tot verhoging van contributie van f 250 naar f 350 voor lidmaatschap voor het leven, zie Winterschouw 1995 p.30; stemming over voorstel van punt c.
- 5) Bestuursverkiezingen
Dit jaar treden af de bestuursleden J.Drijber (voorzitter), mevrouw W. van der Horst (Hoge Veluwedagen), R.Lifmann (dennenscheerders). Zij zijn niet herkiesbaar.
Ook treden af C.Hoogendijk, gidsen (herkiesbaar) en H. van Tuil, vice-voorzitter (herkiesbaar). Het Bestuur stelt voor H. van Tuil en C.Hoogendijk te herbenoemen en stelt voor mevrouw H.Grool en mevrouw M.Smeets (vacature Hoge Veluwedagen), T.Barendrecht (vacature dennenscheerders), M.Pronk (vacature redactie) en H.Wouda (vacature faunawerkgroep) te benoemen tot leden van het Bestuur.
- 6) Woord van afscheid tot aftredende bestuursleden en een woord van welkom tot de aantredende bestuursleden.

Pauze

- 7) Voorzitter draagt leiding van de vergadering over aan de vice-voorzitter. Vice-voorzitter spreekt woord van afscheid.
- 8) Het Bestuur stelt voor M.Hijink, bestuurslid, te benoemen tot voorzitter van de Vereniging en draagt na verkiezing de voorzittershamer aan hem over.
- 9) De vice-voorzitter draagt de leiding van de vergadering over aan de nieuwe voorzitter.
- 10) De nieuw gekozen voorzitter spreekt de vergadering en de scheidende voorzitter toe.
- 11) Mededelingen door de Directie van het Park.
- 12) Rondvraag.
- 13) Sluiting van de vergadering 12.30 uur.

Jaarverslag 1995

In vele opzichten is 1995 voor de Vereniging een belangrijk jaar geweest. Precies 60 jaar geleden op 26 april 1935 was de stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe tot stand gekomen. Dit heuglijke feit werd op de stichtingsdag met een symposium herdacht, waarop enkele sprekers, die genodigd waren, hun visie gaven over natuur, cultuur en architectuur. Ook onze Vereniging kwam in dat jaar bij wijze van spreken niet onbeslagen ten ijs. Er werd door de fotowerkgroep een fotowedstrijd georganiseerd, welke na een aarzelend begin een groot succes werd. Een bijzondere gebeurtenis werd het aanbieden van het boek *De Hoge Veluwe* in de 19de eeuw, waarin leden van de werkgroep geschiedenis, nl Gerrit Breman, Bram Haak en Piet Hofman, hebben beschreven welke ontwikkelingen zich op de Hoge Veluwe hebben voorgedaan in de periode van 1840 tot 1910. Ook financieel gezien is deze uitgave dankzij de bijdrage en belangstelling van de leden een succes geworden.

De Vereniging nam vorig jaar met weemoed afscheid van Johan Ebregt als coördinator van de florawerkgroep. Johan was één van de meest uitgesproken figuren van onze Vereniging en zijn levenswerk was het behoud van de flora op de Hoge Veluwe. Maar ook de grote verdienste van Wil Ebregt die oprichtster was van de plantenwerkgroep en aan de wieg stond van de dennescheerders bleef niet onbeloond. Het Bestuur van de Vereniging had besloten zowel Johan als Wil Ebregt te vereren met de gouden speld van de Vereniging. Op 22 april 1995 namen we ook afscheid Hans Prins als penningmeester, een afscheid dat enkele maanden later voorgoed zou zijn, toen hij op 12 september 1995 geheel onverwachts overleed. Verheugend is het feit dat de behoefte aan gidson op de Hoge Veluwe blijft toenemen. Om

voldoende kennis te hebben bij het rondleiden van de bezoekers werd er voor gidson en geïnteresseerden een nieuwe cursus van 12 lessen opgezet, te houden op de dinsdagavond. Bij deze cursus wordt ook materiaal verstrekt voor verdere studie. Er heeft zich intussen een flink aantal nieuwe gidson gemeld.

Wederom werd er weer veel werk verzet tijdens het Zomer Vrijwilligersproject, ondanks de zeer hete zomerdagen. Er werden insteekhavens gemaakt, er werd op verschillende plaatsen geplagd en er werd gehoid op de Veentjeswei.

Verder verscheen er vorig jaar een recreatierapport naar aanleiding van een recreatieonderzoek onder bezoekers van het Nationale Park. Resultaat van het onderzoek opgesteld door een commissie van de Landbouwuniversiteit Wageningen was, dat de meeste bezoekers komen uit de provincie Gelderland en de bezoekers boven de 50 jaar sterk oververtegenwoordigd zijn. Ook bleek dat de veranderingen in het bezoek aan het park meer parallel lopen met de verandering in de participatie aan de vrijetijdsbesteding in het algemeen dan met de groei van de Nederlandse bevolking.

In het afgelopen jaar waren er weer bijzondere Hoge Veluwedagen: prof. Zonderwijk sprak over 'Ervaringen met flora en fauna in lintvormige landschappen'; Nico de Haan over 'Vogels zijn grenzeloos'; F.A.Bink over 'De biotopen van de Hoge Veluwe en de vlinders die daar voorkomen' en R.Peltzer over 'Het Reewild'. Voor de Hoge Veluwedag voor de jeugd was weinig belangstelling.

De 'Dag voor de nieuwe leden' werd een gezellige bijeenkomst. De nieuwe leden kregen voorlichting over het park en de Vereniging. Na de lunch waren er drie verschillende wandelingen.

Vermelding verdient het initiatief van Jan-Willem van Velzen en Jo Pijnenburg om op enkele zaterdagochtenden lezingen met excursies te organiseren. Gezien de opkomst van het publiek mag er zeker van succes gesproken worden. Er zal nog worden besproken of en hoe deze activiteiten kunnen worden voortge-

zet. Het jaar 1995 werd op 30 december afgesloten met een frisse Oudejaarswandeling met koffie en oliebollen.

de secretaris

Jaarverslag Faunawerkgroep 1995

In het verslagjaar verloor de werkgroep twee actieve leden. Henk Honig overleed plotseling op 8 februari en op 20 november overleed ons oudste lid George Schuijl. Vele Vrienden van de Hoge Veluwe waren op de begrafenis van Henk en de crematie van George aanwezig. Eén van de leden, die vanaf de oprichting lid was en zeer actief was, heeft wegens persoonlijke omstandigheden (voorlopig?) moeten stoppen. Gelukkig meldde zich ook weer een nieuw lid aan voor de werkgroep, zodat we per 1 januari 1996 onze activiteiten kunnen voortzetten met zestien leden. De faunawerkgroep heeft op zich genomen een diaserie samen te stellen van de aogernaamde "rode lijst"soorten, zodat we voor belangstellenden zichtbaar kunnen maken om welke diertjes het gaat, die een wettelijke bescherming genieten.

In 1995 is veel aandacht besteed aan waarneming betreffende:

- vogels op de Hoge Veluwe
- heidefauna
- libellen
- mieren

Over de vogelwaarnemingen verscheen een publicatie in de Schouw nummer 3 van 1995; over de heidefauna werd er in de Schouw nummer 4 van 1995 gepubliceerd. Over het libellen- en mierenonderzoek volgen nog rapportages in de volgende Schouwen. Behalve in de faunawerkgroep zijn enkele leden ook elders actief in de Vereniging. Zo zijn bijvoorbeeld bij de opzet, organisatie en uitvoering betrokken van de zogenaamde "Pampelavonden", waarin opgenomen de opleiding van nieuwe gidsen, enkele leden van onze werkgroep betrokken. Evenals vorig jaar kunnen we dus vaststellen: een actieve werkgroep!

Harrie van Tuil
coördinator Faunawerkgroep

Jaarverslag Florawerkgroep 1995

De florawerkgroep is qua ledenaantal een consequente groep. Jarenlang inventariseerde een vijftiental mensen de flora van het park. Het ledenaantal werd enkele jaren geleden uitgebreid tot achttien en ook het afgelopen seizoen waren deze mensen weer betrokken bij de diverse inventarisaties die in het park (en soms iets daarbuiten) plaatsvonden. Geheel volgens traditie bekeken we enkele bedreigde en zeldzame plantenpopulaties en inventariseerden we een aantal terreindelen. Onze conclusie kan ondanks een aantal nieuwe vindplaatsen van bijzondere soorten helaas ook dit jaar niet anders luiden dan die van Johan en Wil Ebrecht in voorgaande jaren; in het algemeen een voortschrijdende verarming van de flora van het park en inkrimping van het areaal van enkele zeer zeldzame soorten, waarvan het voorkomen in Nederland in een enkel geval nagenoeg tot het park beperkt is. Enkele oorzaken zijn o.a. de voortdurende atmosferische depositie van stikstofverbindingen en de daarmee gepaard gaande verrijking van schrale/heischrale graslanden, vochtige heiden en venoevers (verlanding van vennen), de hoge recreatiedruk (betreding van kwetsbare vegetaties en het fietspadentourisme), en de (op enkele plekken) hoge begrazingsdruk. Natuurlijk hebben niet alleen de planten te lijden van bovengenoemde factoren, ook de achteruitgang van kleinere diersoorten zoals o.a. insecten staat in vele gevallen in correlatie tot een verandering in vegetatiesamenstelling. Denkt u bijvoorbeeld maar eens aan de relatie tussen het Gentiaanblauwtje (*Maculinea alcon*) en de Klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*). Gelukkig hebben we dit jaar de samenwerking tussen de directie en de beheerders van het park aan de ene kant en de flora- en faunawerkgroep aan de andere kant weten te intensiveren in de vorm van een werkoverleg dat één maal per kwartaal plaatsvindt. Door op deze manier kennis en krachten te bundelen, hopen we samen de achteruitgang van tenminste een aantal waardevolle populaties te kunnen verhinderen. Een nauwere samenwerking tussen flora- en faunawerkgroep zal in de toekomst

moeten leiden tot een meer geïntegreerd beeld van het voorkomen van zeldzame en bedreigde flora en fauna-elementen, zodat het voor de beheerders van het park mogelijk wordt om op adequate wijze te kunnen ingrijpen waar en wanneer dat nodig is.

Ook in het komende seizoen zal de plantenwerkgroep op donderdagmorgen 'aan het werk' zijn. Voor de moeilijk begaanbare en veraf gelegen terreinen zal ik proberen één zaterdag in de maand te reserveren. Een ieder met wat plantenkennis die het komende seizoen zin heeft om samen, of op eigen gelegenheid één of meerdere kilometerhokken te inventariseren, is van harte welkom.

Met dank aan de plantenwerkgroep, de fauna-werkgroep, de leden van het AB, de mensen van de Aanschouw, J. en W. Ebrecht, J. Pijnenburg, H. Wouda, H. Ruseler, R. v. Ekeris, C.F. v.d. Bund, B. Boers, B. Snijders, M. Hijink, J. Drijber, H. Bruning, H. v. Tuil, R. Lifmann en de mensen van het zomerwerk-kamp voor hun medewerking en advies in het afgelopen jaar.

Carlo van Rijswijk
Coördinator Florawerkgroep

Jaarverslag Dennenscheerders 1995

De verschillende werkgroepen van de Dennenscheerders kunnen terugzien op een welbesteed jaar. De 47 Dennenscheerders waren verdeeld over drie werkgroepen: de Dinsdaggroep -inmiddels aangegroeid tot zo'n man/vrouw-werkte enthousiast op de Franse Berg waar onder meer rond het graf van de Familie Kröller Amerikaanse vogelkers en Douglas werd verwijderd zodat het uitzicht op de vlakte van het Pampelse Zand weer hersteld wordt, zoals de wens van de Familie Kröller luidde. De Donderdaggroep verwijderde grove den opslag op het Otterlose zand en Amerikaanse vogelkers ondermeer op de Hoef en in het Otterlose bos in percelen die eigendom zijn van het Park. De Zaterdaggroep, vooral bestemd voor leden die zich uitsluitend in het weekend nuttig kunnen maken op de Hoge Veluwe, leidt een wat noodlijdend bestaan. Desondanks werd er op de Hoef krachtdadig gewerkt aan het verwijderen van de vogelkers, dat daar in grote hoeveelheden aanwezig was.

Het in totaal gewerkte uren voor alle werkgroepen tezamen bedroeg 2209.

Het zomervrijwilligersproject was ook dit jaar weer een succes. Door de uitstekende sfeer

Foto: Ad Peters: Dennenscheerders in actie

werd er door de deelnemers en voorlieden (gerecruteerd uit de Dennenscheerders) hard en met veel plezier gewerkt ondanks de zeer warme zomer, die het vaak nodig maakte de werkdag te bekorten. Desondanks werd er 1756 uur gewerkt. De maand augustus werd goeddeels besteed aan het met de hand hooien van de Veentjeswei (het zeer kwetsbare vochtige gebied tussen Watertoren en vijver bij het St. Hubertusslot). Verder werden er onder meer nog parkeerplaatsen aangelegd aan de Wildbaanweg bij de nieuwe wildweide, de houtzaagloods in de Landschappentuin gedomonteerd, geplagd aan de Deelense Was en de Gietense Flessen voor het behoud van de zeldzame vegetatie ter plekke en onderhoud gepleegd aan de Vogelobservatie op de Kemperberg en de wildobservatie bij het Koeverbos. De samenwerking met de medewerkers van het Park verliep in een zeer goede sfeer en wij zijn hun veel dank verschuldigd voor hun steun en hulp.

R. Lifmann

coördinator Dennenscheerders

Jaarverslag Fotowerkgroep 1995

In 1995 heeft de fotowerkgroep zich in hoofdzaak beziggehouden met het aanleveren van fotomateriaal voor Het Nationale Park de Hoge Veluwe en 'de Aanschouw'. Daarnaast heeft de fotowerkgroep medewerking verleend aan het maken van een (verjaardags)kalender ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van ons Park.

Deze kalender is overigens nog steeds te verkrijgen in de winkel van het Bezoekerscentrum en is zeer de moeite waard. Ook heeft de fotowerkgroep ter gelegenheid van het eerder genoemde jubileum een fotowedstrijd georganiseerd. In eerste instantie leek het erop dat de animo niet zo groot zou zijn, maar naarmate de sluitingstijd naderde kwamen de foto's toch nog binnen. De kwaliteit van de ingezonden foto's was goed; 80% van de foto's had, hoe kan het ook anders, te maken met de onderwerpen Flora & Fauna en Landschappen. Vandaar dat de jury grote moeite heeft gehad met het kie-

zen van de winnaars. Uiteindelijk heeft de jury toch een goede keus kunnen maken en zijn de winnende foto's tentoongesteld in het Bezoekerscentrum.

Hans Drijer

coördinator Fotowerkgroep

Jaarverslag gidsen 1995

Dat het jaar 1995 een zeer warm jaar was blijkt ook uit het aantal rondgeleide bezoekers, ruim 1.000 minder dan in 1994. Het verlokkelijke water was duidelijk meer in trek dan een wandeling over een zinderende heide. De wandelingen, die met de V.V.V. waren georganiseerd, zijn geen succes geweest en worden dan ook voorlopig voor het jaar 1996 geschrapt. Het aantal gidsen daalde tot 29, door ziekte en verhuizing.

Afscheid namen we ook van Dody Bruijn die vele jaren gids was. Hiervan was ze circa 8 jaar coördinatrice. Zijn heeft deze taak destijds overgenomen van Wil Ebregt, die in 1987 dit ondersteunende werk voor het Park begon. De dank voor dit grote stuk werk werd extra onderstreept op het jaarlijks weerkerende diner, ditmaal in "Rust een Weinig", ons aangeboden door het Park. Wij danken Dody ook voor haar vriendschap door de jaren heen en zien haar gelukkig ook nog regelmatig bij andere ondersteunende werkzaamheden terug.

De inzet van de gidsen moge blijken uit het feit dat ze pas ophouden als het wandelen echt niet meer gaat. Over de voortgang van het werk door de gidsen werd meermaals op bestuursvergaderingen gesproken. Om de kennis van de gidsen te verbeteren werd besloten in augustus een gidsencursus te starten, vooral ook om nieuwe gidsen te werven. Deze cursus werd gegeven in "De Pampel" gedurende de hele winter. Het aantal belangstellenden was zo groot dat niet iedereen geplaatst kon worden. Uit deze groep hebben zich voorlopig ca. zestien aspirant-gidsen gemeld.

Van aankomende gidsen wordt verwacht dat zij deze voorlichting volgen en minstens twaalf

maal met een ervaren gids meewandelen. Een groepje deskundigen onder leiding van Winnie van der Horst heeft deze gedegen cursus voorbereid.

Wegens het grote aantal aftredende bestuursleden in 1996 heeft het bestuur ondergetekende verzocht tot 1997 te willen aanblijven. Reeds nu is gezocht naar iemand die dan dit werk over wil nemen. De voorkeur van het bestuur gaat uit naar een dame. Nettie van Rooijen is bereid gevonden t.z.t. in de vacature te voorzien.

Ten aanzien van de vaste rondleidingen op de woensdagen zijn er weinig veranderingen, zij het dat op verzoek om 10.30 uur in de maanden juli en augustus een ander vertrekpunt zal worden gekozen. Waar dit zal zijn is in beraad.

Kees Hogendijk
coördinator gidsen

Jaarverslag Hoge Veluwe- en Themadagen 1995

Door de zelfstandiging van het Kröller-Müller Museum en de daardoor ontstane hogere vraagprijs voor gebruik van de museumzaal, gingen wij op zoek naar een zaal in de omtrek van de Hoge Veluwe en vonden die in De Molen te Harskamp. Een mooie, grote zaal met goede parkeergelegenheid en een gezellige accommodatie.

Op de eerste HV-dag van dit jaar hield dhr. Zonderwijk, emeritus hoogleraar in de Onkruidkunde en Plantenecologie, daar een inleiding over flora en fauna in lintvormige landschapselementen. Dhr. Zonderwijk heeft zich als weinigen ingezet voor de flora van wegbermen, spoorlijnen en emplacementen. Het werd een zeer geslaagde dag, die met drie excursies werd afgesloten.

Op de voorjaars HV-dag verbleven wij in de museumzaal. Onze voorzitter had met dhr. Vonhof van het Museum de afspraak gemaakt dat de Vrienden de museumzaal nog tot 1 juli onder de oude voorwaarden konden gebruiken. Nico de Haan, hoofd media-zaken bij de Vogelbescherming, was bereid gevonden voor ons te spreken over 'Samenwerken voor

vogels'. Helaas kon de beloofde video-presentatie 'Vogels zijn grenzeloos' niet doorgaan, omdat alle video-apparatuur waarover het museum beschikt die dag in gebruik was. Voor de pauze werd ons een blik gegund in het werk van de Vogelbescherming, na de pauze werd een plaatsvervangende film over de havik vertoond. Voor de themadag amfibieën was veel belangstelling. Roel van Ekeris gaf in De Pampel d.m.v. een dia-serie een kort overzicht van het leven van deze dieren. Daarna volgde de excursie. Het was een goede dag. Begin mei was er een HV-dag van de werkgroep geschiedenis. Deze actieve werkgroep gaf de Vrienden een breed geschakeerd beeld over de voorgeschiedenis van het Park. Voor de jeugd HV-dag was er helaas niet genoeg belangstelling.

Op de Zomer HV-dag hadden wij dhr. Bink te gast in een nieuw onderkomen, de 'Hoedzaal' in de Koperen Kop. Deze zaal was meteen bomvol. Dhr. Bink hield een prachtig verhaal over de Biotopen van de Hoge Veluwe en de vlinders die daar voorkomen. Hij liet ons zeer bijzondere dia's zien. Het was prima vlinderweer, zodat de excursies aan de verwachting beantwoordden.

Op de Herfst HV-dag met een lezing door dhr. Peltzer over het Reewild was de 'Hoedzaal' wederom erg vol. Ook nu kregen we een interessant verhaal met fraaie dia's voorgeschoteld. 'sMiddags viel er regen, maar ondanks dat werden er toch twee excursies gehouden.

In november een themadag: voorbereiding op de winter. In De Pampel hield Winnie van der Horst daarover een korte inleiding ondersteund door dia's, waarna wij het veld ingingen om te kijken of wij daarvoor in de natuur aanwijzingen konden vinden.

De Museum HV-dag vond plaats in augustus. Dhr. Louis Knibbeler gaf een beeld van het leven en werken van Charley Toorop (1891-1955). Hij deed dit met veel inzet en kennis, zodat wij een uitstekende indruk kregen van deze kunstenaar. Het bezoeken van de tentoonstelling nadien was dan ook een bijzonder genoegen.

Winnie van der Horst

Jaarverslag werkgroepgeschiedenis 1995

DE HOGE VELUWE IN DE 19DE EEUW, kort en duidelijk, dat zou de titel van het jubileumboek zijn. Aldus besloot de werkgroep in januari 1995. En inderdaad, op 26 april was het boek met deze titel gereed en kon de voorzitter van onze Vereniging het jubileumgeschenk aan de voorzitter van de Stichting Nationaal Park de Hoge Veluwe overhandigen. De aanbieder van het eerste exemplaar vond plaats tijdens een symposium dat ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van het Park gehouden werd. De leden van de werkgroep sloten met de publicatie een onderzoek af dat jaren in beslag had genomen. Speciaal in de periode van januari tot april werd enorm veel tijd aan het boek besteed. Vooral Bram Haak leverde een grote bijdrage als auteur en redactielid. Maar ook de andere leden waren als redactielid, auteur of corrector nauw bij de uitgave betrokken.

Op 20 mei werd een Hoge Veluwedag georganiseerd met als onderwerp: sporen van bewoning op Hoog-Baarlo. Het bezoek viel wat tegen; kennelijk is de belangstelling voor zo'n historisch onderwerp niet zo groot. De aanwezigen namen, na de lezing, deel aan de Hoeve-wandeling in Hoog-Baarlo. In het veld konden sporen van vroegere bewoning en van oude ontginningen worden waargenomen.

In het tweede halfjaar werd gestart met onderzoek naar Otterlo in de Bataafs-Franse tijd en het landgoed De Harskamp. Strikt genomen ligt dit landgoed buiten het huidige grondgebied van de Hoge Veluwe. Aangezien de familie Kröllér-Müller bezittingen in Harskamp had, is zo'n onderzoek de moeite waard.

De leden van onze Vereniging kennen Otterlo voornamelijk als één van de drie ingangen van het Park. Het dorp is meer dan 1100 jaar oud. Het voormalig kerspel omvatte een gebied dat zich tot Oud-Reemst, Deelen, Hoenderlo en De Pampel uitstrekte. De gemeente Ede is geïnteresseerd in historische uitgaven over haar grondgebied. Wellicht kan de werkgroep in samenwerking met de gemeente één of meer historische uitgaven het licht doen zien.

Aan het eind van 1995 werd de werkgroep met een lid versterkt. Hij gaat zich voornamelijk

bezighouden met het zuidelijk deel van de Hoge Veluwe.

Piet Hofman

coördinator werkgroep geschiedenis

Jaarverslag Redactie 1995

De redactie is uitgebreid tot 4 personen. Sinds september is Martin Pronk de geleerden komen versterken. Ook zijn we in de loop van het jaar tot een andere taakverdeling gekomen. Gelukkig zijn er nog steeds Vrienden die regelmatig kopy zenden, zodat we een goede vulling voor De Schouw hebben; toch zou het prettig zijn als ook eens andere mensen wat schrijven voor ons blad. Regelmatig konden we gebruik maken van foto's van de Fotowerkgroep, daarvoor zijn we hen dank verschuldigd, evenals aan Grafisch Bedrijf Outhuis, dat samen met ons steeds weer zorgde voor een goed uitziende Schouw.

Martin Pronk is genomineerd om de redactie te gaan vertegenwoordigen in het Bestuur.

Leni Meijer

lid van de redactie

JAARVERSLAG VAN DE VERENIGING VRIENDEN VAN DE HOGE VELUWE OVER 1995

Balans per 31 december 1995

Activa

Vorderingen	f 8.562
Voorraad boeken	2.000
Rabobank, deposito	100.000
Roparco	114.423
Postbank	8.366
	<hr/>
	f 233.351
	<hr/>

Passiva

Kapitaal	f 98.906
Contributiereserve	54.120
Stichting Bomenfonds	54.404
Reserve drukwerk	4.450
Voorziening 50-jarig bestaan (1998)	4.167
Vooruitontvangen contributie	7.640
Crediteuren	9.664
	<hr/>
	f 233.351
	<hr/>

Resultatenrekening over 1995

Lasten

De Schouw	f 38.585
Verenigingskosten	20.306
Projekten	7.685
De Pampel	2.275
Manifestaties	1.514
Interest	2.062
Voordelig saldo	2.167
	<hr/>
	f 74.594
	<hr/>

Baten

Contributies	f 60.535
Interest	11.342
Jubileumboek 1995 (saldo)	1.287
Giften	1.430
	<hr/>
	f 74.594
	<hr/>

Toelichting

Waarderingsgrondslagen

Activa en passiva zijn gewaardeerd tegen nominale waarde. Baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Toelichting op de balans per 31 december 1995

Vorderingen

Betreft te ontvangen rente (f 7.300), depot bij de PTT (f 300), alsmede verkochte boeken (f 712) en een verrekenpost met het Park (f 250).

Voorraad boeken

Betreft de voorraad "jubileumboeken".

Rabobank deposito

Deze depositorekening is op 22 september 1995 geopend, gelet op de dalende rente. De looptijd is 10 jaar en de rentevoet bedraagt 6,75%.

Contributiereserve

Aan deze reserve worden ontvangen contributies van de "leden voor het leven" gedoteerd. Toerekening ten gunste van de resultatenrekening geschiedt met f 15 per lid per jaar.

Stichting Bomenfonds

Over het gemiddelde saldo is evenals voorgaande jaren 4% rente vergoed.

Reserve drukwerk

Aan deze reserve zijn de kosten van een nieuw gedrukte wandelroute ad f 805 onttrokken.

Voorziening 50-jarig bestaan (1998)

Aan deze voorziening is het voordelig saldo over 1995 toegevoegd, alsmede het saldo ad f 2.000 van de voorziening ledenwerving.

Crediteuren

Hiertoe behoren de kosten van de winterschouw 1995 (f 8.296), accountant (f 1.175) alsmede enige kleine verrekenposten.

Toelichting op de resultatenrekening over 1995

Het jaar 1995 is afgesloten met een voordelig saldo groot f 2.167. De inkomsten weken weinig van de begroting af, met uitzondering van het jubileumboek 1995, waarvan een afzonderlijke specificatie hierna is opgenomen. Hierbij wordt opgemerkt dat ten tijde van het opstellen van de begroting over 1995 nog onvoldoende inzicht bestond in de inkomsten en uitgaven van dit boek. Bij de uitgaven valt de overschrijding van onze verenigingskosten op ten opzichte van de begroting, die geheel is veroorzaakt door de aanschaf van de laatst noodzakelijke computers ad f 6.098.

Bestemming van het resultaat

Voorgesteld wordt het resultaat over 1995 ad f 2.167 toe te voegen aan de voorziening 50-jarig jubileum (1998). Dit voorstel is reeds in de balans verwerkt.

Jubileumboek 1995

Onderstaand volgt een nadere specificatie van het voordelig saldo.

Inkomsten		Uitgaven	
Bijdragen leden vereniging	f 22.907	Drukker	f 37.418
Sponsoring	19.200	Verzendkosten	10.480
Verkoop aan derden	5.390	Diverse kosten	312
Voorraad boeken 31-12-1995	2.000	Voordelig saldo	1.287
Totaal A	<u>f 49.497</u>	Totaal B	<u>f 49.497</u>

JAARVERSLAG VAN DE STICHTING BOMENFONDS HOGE VELUWE OVER 1995

Balans per 31 december 1995

Activa		Passiva	
Vereniging van Vrienden	f 54.404	Kapitaal	f 54.500
Postbank	96		
	<u>f 54.500</u>		<u>f 54.500</u>
	<u><u>f 54.500</u></u>		<u><u>f 54.500</u></u>

Resultatenrekening over 1995

Lasten		Baten	
Kamer van Koophandel	f 77	Interest	f 2.062
Voordelig saldo	2.010	Giften	25
	<u>f 2.087</u>		<u>f 2.087</u>
	<u><u>f 2.087</u></u>		<u><u>f 2.087</u></u>

Nieuwerkerk a/d IJssel, 24 januari 1996
J.G. Trapman RA
Penningmeester

Accountantsverklaring

Wij hebben de jaarverslagen 1995 van respectievelijk de Vereniging 'Vrienden van De Hoge Veluwe' en de 'Stichting Bomenfonds Hoge Veluwe' gecontroleerd. Dit onderzoek is verricht in overeenstemming met algemeen aanvaarde controlegrondslagen.

Op grond van dit onderzoek zijn wij van oordeel dat deze jaarverslagen een getrouw beeld geven van de grootte en de samenstelling van het vermogen van de Vereniging en Stichting per 31 december 1995 van respectievelijk f 98.906 en f 54.500 en van het resultaat over 1995.

PAARDEKOOPEP & HOFFMAN
Registeraccountants

Apeldoorn, 24 januari 1996
P. van der Net RA

BEGROTING 1996

	Begroting 1995	Uitkomst 1995	Begroting 1996
Inkomsten			
Contributies	f 60.000	f 60.535	f 60.000
Interest (saldo)	10.000	9.280	10.000
Giften	–	1.430	1.000
Jubileumboek 1995	8.000	49.497	–
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Totaal A	78.000	120.742	71.000
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Uitgaven			
Schouw	40.000	38.585	40.000
Vereniging	14.000	20.306	15.000
Projekten	8.000	7.685	6.500
Pampel	3.000	2.275	2.500
Manifestaties	3.000	1.514	2.000
Jubileumboek 1995	10.000	48.210	–
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Totaal B	78.000	118.575	66.000
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Saldo (A-B)	–	2.167	5.000
	<hr/> <hr/>	<hr/> <hr/>	<hr/> <hr/>

LEDENBESTAND

Het verloop van het ledenbestand van onze vereniging in 1995 luidt als volgt :

	Aantal 1-1-1995	Bij	Af	Aantal 31-12-1995
gewone leden	1.759	90	154	1.695
leden voor het leven	317	19	4	332
niet betalende leden	25	5	–	30
	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Totaal	2.101	114	158	2.057
	<hr/> <hr/>	<hr/> <hr/>	<hr/> <hr/>	<hr/> <hr/>

Tot de niet betalende leden behoren VVV's, bibliotheken etc. Nadere informatie over het ledenbestand van onze vereniging zal in de volgende Schouw worden opgenomen.

Nieuwerkerk a/d IJssel, 24 januari 1996

J.G. Trapman RA
Penningmeester

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 3:

1. De vereniging heeft primair ten doel het vergroten van de belangstelling voor het Nationale Park "De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: het Park) en het desgevraagd bijstaan van de Stichting genaamd "Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: het Park). Verder heeft de vereniging ten doel het desgevraagd bijstaan van het Stichting Kröller-Müller Museum (hierna te noemen: het Museum).
  2. De vereniging tracht dit doel onder meer te bereiken door:
    - a. jaarlijks één of meer Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
    - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen het Park en het Museum betreffend;
    - c. werkgroepen te vormen tot het op verzoek van het Park en/of Museum door vrijwilligers verrichten van werkzaamheden;
    - d. publicaties doen verschijnen alsmede het verzorgen van voorlichting en rondleidingen;
  - e. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 3.1 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van het Park en/of het Museum), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor het Park en/of het Museum.
-

Bestuur:

W.H. Borst	- ere-voorzitter
Mr. J. Drijber	- voorzitter
Dr. A.C. Haak	- secretaris
	Nevenlandshof 16, 7312 EX Apeldoorn, tel. 055-3558192
J. Trapman	- penningmeester
	Groenendijk 271, 2911 BB Nieuwerkerk AD IJssel, tel: 0180-319878
H. van Tuil	- vice-voorzitter
Mr. W. Blanken	- burgemeester van Ede
Mr. H.J.E. Bruins Slot	- burgemeester van Apeldoorn
M. Drijer	
Ir. M.J. Hijink	
P.B. Hofman	
C. Hoogendijk	
Mevr. W. van der Horst-Zondag	
R. Lifmann	
C. van Rijswijk	
Mr. P. Scholten	- burgemeester van Arnhem
Mevr. J.L. Wetsteijn	

Adviseurs:

Ir. H.A. Bruning	- directeur Nationale Park De Hoge Veluwe
Dr. E.J. van Straaten	- directeur Kröller-Müller Museum

Bomenfonds Hoge Veluwe: postgiro 3534903 Apeldoorn.

De minimum-contributie bedraagt f 30,-. Lidmaatschap voor het leven f 250,-. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f 30,- per jaar. 'De Schouw' wordt u gratis toegezonden. De leden ontvangen jaarlijks een accept-girokaart ter voldoening van de contributie. Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar.

Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot het Park.

Aanmeldingen, adreswijzigingen e.d.:

Ledenadministratie Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe, Mevrouw J.A. Verweij-van Bergen Henegouwen, Rogakker 22, 6741 ER Lunteren, tel. 0318-483406.
Postgiro 951993 t.n.v. Vereniging Vrienden v.d. Hoge Veluwe.

- 30 mrt. VOORJAARS HOGE
VELUWEDAG
Pieter van Breugel
Wilde bijen
- 20 apr. ALGEMENE
LEDENVERGADERING
Mededelingen door de voorzitter
dhr. J.Drijber
Beheer Nationale Park door de heer
H.A.Bruning en/of A.J.Snijders
- 4 mei MUSEUM HOGE VELUWEDAG
Portretten uit de collectie
Tevens toelichting op de
tentoonstelling
'De reizende kunstenaar rond de
eeuwwisseling'
door mevr. Angeline Bremer-Cox
- 11 mei VOORJAARSWANDELING
MET GIDSEN
HOGE VELUWE
- 8 juni THEMADAG: Plantenwerkgroep
planten en hun biotoop
Carlo van Rijswijk
- 6 juli THEMADAG: Nachtvinders door
Nely Honig
- 31 aug. ZOMER HOGE VELUWEDAG
drs. J.H. Frijlink
Wolven en Vossen
(Nat. Park Algonquin)
- 26 okt. HERFST HOGE VELUWEDAG
De gebr. Eggenhuizen met
Faunawerkgroep
Niet kijken, maar zien